بەدرخانییەکان
مالباتێکی خەباتکار

کتێبفرۆشی سۆران

هەولێر بازاری کتێب فرۆشان – نزیك دادگا
2231420
soranbook@yahoo.com

یوسف ئەحمەد مەنتك

بەدرخانییەکان

مالبـــــــــــــــــــــاتێکی خـــــــــــــــــــــەباتکار

هەولێر 2005

بلاۆکراوەکانی کتێبفرۆشیی سۆران- هەولێر

زنجیرەی ژمارە (62)

ناوی کتێب : بەدرخانییەکان مالباتێکی خەباتکار
بابەت : رۆژنامەوانی
نووسەر : یوسف ئەحمەد مەنتك
بلاۆ کەرەوە : کتێبفرۆشیی سۆران – هەولێر
شوێنی چاپ : هەولێر چاپخانەی منارە
ساڵی چاپ :2005
نەخشەسازی : زانکۆ محەمەد
تایپ: سەنتەری شەهاب
لە کتێبخانەی گشتی هەولێر ژمارەی سپاردنی
(804) 2005 ی پێدراوە

مافی لەچاپدانەوەی بۆنووسەرپارێزراوە

پێشکەشەبە ....
دڵسۆزانی پەیڤی کوردی

پێشەکی :

بایەخدان بەکەلتوورو مێژووی نەتەوەمان ئەرکێکی مێژوویی و نیشتمان پەروەریە .

رابووردوومان گەنجینەیەکی پڕ گەوهەری گران بەهاو تاکانەیە ، هەرچەند لە قوولایی ئەم دەریایە ڕۆبچین زیاتر لاپەڕە زێرینەکانی خەباتی نەتەوەییمان بەر چاو دەکەوێت و کەڵە خەباتکارەکان خۆیان دەنوێنن .

پێشەنگی ئەم خەبات کارانەش بنەماڵەی بەدرخانییەکانەئەو مرۆڤە مەزنانەی شایستەی رێزو وەفادارین ، لە رۆژگاری ئەمرۆشدا پێویستە راستگۆیانە هەڵسو کەوت بکەین و تۆماری زێرینی خەباتیان نەوە دوای نەوە بخوێندرێتەوە و پەندی لێوەربگێرێت .

بەدرخانییەکان لە دوو تویێی لاپەڕەکانی مێژووی خەبات و تێکۆشان ماندوو بوون ومەینەتیەکانی گەلە ستەمدیدەکەی خۆمان خاوەن تۆماری مەزن و جوامێری و بەرەنگاری و بازووی پۆلا یین بوون لە هەموو بوارەکانی ژیاندا ئەسپی خۆیان تاوداوە. لە سیاسەت پێشەنگی ووشیاری نەتەوەی بەرگریکردن لەمافە نەتەوەییەکان بوون . لە بواری رۆشنبیریدا پێشەنگی بلاوکردنەوەی نوێخوازی بوون لە دژی نەزانین وهەژاری ونەخۆشیدا خەباتیان کردووە لە ئەدەب و هونەردا پێشەنگ بوون لە بایەخدان بە کلتووری کوردی وزماندا پێشەنگی بایەخدان بە هەژارو نەداران بوون ئەوان بوون پێشەنگی دانانی ئەلف و بێ کوردی ، ئەوان بوون پێشەنگی رۆژنامەگەری کوردی ، ئەوان بوون پێشەنگی هەڵگیرسانی شۆرشی رزگاری خوازی نەتەوەی کورد. مەزن وشکۆداربێت یادی ئەم کەسایەتیە مەزنانە

ئەم بەرهەمەی بەردەستیش هیوادارم بەردێکبێت لەیناخەی باڵەخانەی رۆشنبیری نەتەوەیی و هیواخوازم کەم و کورتیەکانی بەرچاو بخەن.

– دیارە بێ کەم و کورتی نابێت لەبەر کەمی سەرچاوە بۆئەوەی لەچاپەکانی داهاتوو ڕاستیان بکەینەوەو بابەتەکە دەوڵەمەن تر بکەین بەهیوای ئەوەین خزمەتێکی بچووکی رۆشنبیری نەتەوەییمان کردبێت.

یوسف ئەحمەد مەنتك

E: ragaz4@arcor.de

دەرووی یەکەم

میر بەدرخان عەبدوڵڵاخان

(1-1)

میر بەدرخان لە بنەماڵەی ئازیزان دوا میری ئیمارەتی بۆتان بووە، دوای کۆچی دوایی باوکی لە ساڵی 1821 کرا بە میری بۆتان[1].

میرایەتی بۆتان بەم شێوەیە بووە/ میر شەرەف خانی یەکەم، ئەمیر محەمەد خان، ئەمیر شەرەف خانی دووەم، مەنسور خان، ئیسماعیل خان، مستەفا خان، عەبدوللا خان، ئەمیر خان لە نێوان ساڵانی 1835- 1847 هەوڵی سەربەخۆیی کوردستانی داوە بەهۆی پەیمانی (پیرۆز) توانی زۆرینە سەری خێڵو سەرکردە کوردەکان ڕێکبخات و سەرنجیان بۆ لای خۆی ڕابکشێ و لە دەوری خۆی کۆکردنەوە[2].

---

1. ڕای جیاواز هەیە لەبارەی ساڵی لەدایکبوونی میر بەدرخان بەڵام یەپێ ی ئەو نووسینەی لە ژمارە 13ی کوردستان داهاتووە کە عبدولرەحمان بەدرخان نووسیویەتی دەڵێ کاتێ میر بەدرخان وەفاتی کرد لە ساڵی 1869 من تەمەنم 16 ساڵان بوو. واتە لە ساڵی 1806 میر بەدرخان لەدایکبووە. بلەچ شێرکۆ دەڵێ ئەو کاتەی حوکمی گرتە دەست لە 1821 تەمەنی 18 ساڵان بووە ئەمیر ئەو کاتی دەبێ ساڵی لەدایکبوونەکەی لەنێوان ساڵانی 1802- 1803 دابووە.

2. بەڵام هەندێك لە میرانی کوردستانی باشوور بەشدارنەبوون پێ دەچێ بەهۆی کاریگەری ئێران بوبێ بۆ پاراستنی بەرژەوەندییەکانی خۆیو دوژمنایەتی لەگەڵ دەوڵەتی عوسمانیدا. بۆ لای خۆی ڕاکێشابن. بوونی شەڕ لە ناوچەکەو ڕووخانی میرنشینی سۆران 1836- ڕووخانی میرنشینی بادینان 1847 لە ئەنجامی شەڕی گەورە زۆرینەی گوندو ماڵو حاڵی هاووڵاتیانی کورد لە باشوور سووتێنرا. بووە هۆی پەرشو بڵاویو پچڕانی میرانی باشوور لە میرانی بۆتان.

عوسمانیەکان توانیان پەیوەندی نێوان نەستوریەکانو میر بەدرخان تێك بدەنو بۆ یەش ئینگلیزو فرەنسو ڕووس یارمەتی عوسمانیەکانیان داوە بۆ دژایەتی کردنی ئیماراتی بۆتان.

میر بەدرخان پەیوەندییەکی پتەوی لەگەڵ ئەرمەنیەکان هەبووە بڕیاری دابوو هەر کەسێك ژنێکی ئەرمەنی بخوازێ یارمەتی دەدا. پیاوانی ئەرمەنی هێزێکی پتەویان پێکهێنابوو لە لەشکرەکەی بۆتان.

چەندین راوێژکارو پیاوی هەڵکەوتووی ئەرمەنی لە سوپاو لە دەوروبەری خۆی دانابوو وەك دومستیهان مانکولیان، ئوجانسی شالکترینو میرمارتو. میر لە قەسری (برجابك) لە جزیرەی ئیبن عومەر (بۆتان) دادەنیشت. دوو کارگەی دروستکردنی چەكو بارودی لە جزیرە دروستکردبوو, قوتابیانی کوردی بۆ خوێندن دەنارده دەرەوە بە مەبەستی فێربوونی پیشەسازی چەكو هونەری شەڕ.

جارێکیان میر سەردانی مەدرەسەیەك دەکاتو بە مامۆستاکەیان دەڵێ هەر قوتابیەك نێوانی لاپەڕەیەك بەبێ هەڵە بخوێنێتەوە پاداشتی

ئەمین عالیبەدرخان –عەلی شامیل–میقداد مەدحەت بەدرخان

دەدەمێ. لێرەدا بۆمان دەردەکەوێت کە میر مەبەستی ئەوە بووە هانی خوێندکاران بدات بۆ ئەوەی زیاترو باشتر بخوێنن‌و فێربن.

پارەی لە سکەدا بەناوی خۆی (**Emiri Botan Bedirxan**) لایەکی وا نوسرابوو لاکەی تری نووسرابوو (1258ی کۆچی).

توانی جەماوەرێکی زۆرتر بۆ لای خۆی ڕابکشێ. بەتوندی سزای ئەوانەی دەدا ئەگەر تاوانێکیان ئەنجام بدا بوایە، دەستی دزی دەبڕی.

زەوی بە هەرزان دەدا بە جووتیاران بەڕێژەی لە 3٪ی داهاتیان بدا بوایە ئەم ڕێژەیەش کەمتر بوو لە ڕێژەی دەوڵەتی عوسمانلی کە لە جوتیارانیان وەریدەگرت یارمەتی دارایی دەدا بەو خێزانەو کەسانەی دەست کورت‌و کەم دەرامەت بوون لەرووی داراییەوە...هەربۆیەش میریانزۆرخۆش ویستووە.شێوازی فەرمانڕەوایەتیەکەی ئەوەندە توندبووە بەهیچ شێوەیەك پیاو خراپ‌و دزو جەردە لە سنووری ئیمارەتەکەیدا جێگایان نەدەبۆوە. لەسەردەمی ئەودا دنیا ئەمانی زۆربووە گەڕان‌و سوڕان بێ ترس‌و گرفت بووە.

لە ساڵی 4681 دوو ئەمریکی مبشر (مژدە بەخش). (م.م ڕایست)و (برات) هاتبوون بۆ سەردانی ناوچەکە. چوار هەفتە مابوونەوە تووشی هیچ گرفت‌و کێشەیەك نەبوون لەناوچەکە. دڵسۆزی سەرەك عەشیرەت‌و هۆزەکانیان بینیوە کە چەند دڵسۆزو خۆشەویستی میرن دەست‌و دیاریان بۆ میر بردووە. وەك ئەسپ‌و مەڕو ماڵات کە ئەمەش مایەی شانازی‌و ڕێز بووە بۆیان.

میر عەدالەتی لەنێوان نەوەو دین‌و مەزهەبە جیاجیاکان ڕاگرتووە کاتێك سوپای عوسمانلی خەریکی شەڕبووە لەگەڵ دەوڵەتی میسر ئەو کاتەی بەدەرفەت زانی

بـۆ فـرەوان کردنـی سـنوری دەسـەڵاتی بـۆ سـەربەخۆیی ورزگـاری کوردسـتان (لـە موکریانەوە تا بۆتان).

زۆر لـە مێـژوو نـووسو لێکۆڵـەرەوە لەوەسـفکردنی بـە مـیر بـەدرخان دەڵێن (بـاوکی بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد) یان (دکتاتۆری ئازاو دووربین) یانیش دەڵێن (سـەرکردەی گەورەی سەربازی).

ساڵی 1845 یەکێك لە فەرمانبەرانی قونسلییەی فەڕەنسی سەردانی ناوچەی ئیمارەت دەکات دەبینێنێت چۆن جووتیاران بە ئامێری نوێ کشتوکاڵ دەکـەن ئاسـایشو ئـارامی لەناوچەکەدا هەیە دەبێتە جێگەی سەر سوڕمانی.

ئەومەدالیایەی سوڵتانی عوسمانی دای بە جەنگاوەرانی

کەبەشداربوون لەشەڕی داگیرکردنی کوردستان

ڕووی‌یەکەم ڕووی جەنگاوەران

ڕووی دووەم قەلای ئارووخ

ئاوارەیەکی زۆر لەناوچەی ئیمارەت نیشتەجێ ببوون(تطوعيان) لە سوپاکەیدا کردبوو هەرکەسێك سەرپێچی لە یاسا بکردایە بە توندی سزا دەدرا. دەبوا هەموو کەس بە یەکسانی ڕێز لە یاسا بگرێ.

جەلادەت دەڵێ: ((ڕووبارێك هەیە ناوی (جم جوهی, یا ڕوباری یەهود) لە نزیك جزیرەی ئیبن عومەر. یەهودییەکان بۆ ڕێو ڕەسمی دینی دەچوونە سەر ئەم ڕووبارە لەکاتی بەجێ هێنانی واجیباتی دینی خۆیان. کوردەکان دەچوون ڕێگریان لێ دەکردن‌و دژایەتیان دەکردن)).

ڕۆژێکیان (حا خام)ی یهود دەچێتە لای ئەمیرو شکات دەکات و بەدەست ئاماژە بۆ ئەو شوێنە دەکات‌و بەلام ناوی ناهێنێ. ئەمیر پرسیاری ناوی شوێنەکەی لێ دەکات. بەلام (حا خام) دیسان ناوی ناهێنێ بەدەست ئاماژە بۆ شوێنەکە دەکات لەو کاتەدا ئەمیر پێ دەکەنێ‌و پێی دەڵێ ئەو شوێنە پێی دەڵێن (جم جوهی ڕووباری یهود) جێگای بەگژداچوونەوە؟ (حا خام) وەلام دەداتەوەو دەڵێ بە بیرت دەهێنمەوە جەنابی ئەمیر ناوی ئەو شوێنە ڕێکە لەگەڵ ناوی (ملکیە یهود) بۆ ئەو ڕووبارە.

ئەمیر بڕیار دەدات کە ئەو شوێنە تایبەتە بە یهود بەتەنیا, نابێ نە کورد نە مەسیحی تەدخولی تیادا بکەن‌و لەو شوێنە نزیك ببنەوە.

هەر یەکێك بیویستبا لە ئیمارەت جێگیر ببێ مەرج هەبوو دەبوا جێ بەجێی کرد یا.

مەرجی یەکەم: دەبوایە چەکدار بوایە بۆ پارێزگاری ئیمارەت.

مەرجی دووەم: لەکاتی پێویست هاوشانی سوپای ئیمارەت لەدژی دوژمنان بجەنگایا.

سالّی 1838 میر بەدرخان یارمەتی سوپای عوسمانلی داوە بۆ شەڕکردن دژی(سعید بەگ). کورد سولّتان پلەی (عمیدی کۆلۆنیل)ی پێدا. ئەم پلەیە گرنگیەکی تایبەتی هەبوو بە مانای ئەوەی میر بەدرخان حاکمی ناوچەکەیە. لە سالّی 1839 لەگەلّ سوپای عوسمانلی بەشداری شەڕی کردووە دژی سوپای (ئیبراهیم محەمەد عەلی) ئەم شەڕە لە (تریب) نزیك (عنتابە) ڕووی داوە شەڕێکی توند لەنێوان هەردوولا ڕوویدا بەهۆی ئەم یارمەتیەوە عوسمانیەکان ڕێزێکی زۆریان لێ گرت.

والی بەغدا کراسێکی بەنرخی بۆ بەدرخان بەگ ڕەوانە کردبوو بەدیاری, ئەویش ئەوەی هەرلەبەر چاوبوو. کاتێك (بدو) هەڕەشەیان کرد هێرش بکەنە سەر (بەغدا) میر بەدرخان یارمەتی والی بەغدای دا هێرشەکەیان تێك شکاند لە ئەنجامدا والی زۆر سوپاسی میری کردبوو.

لە ناوەڕاست دا ڕێزدار (جەلادەت بەدرخان) ئاماژەی بۆکراوە ،
لەچەپەوە : د. ئەحمەد نافز ، ئەکرەم جەمیل پاشا .
دووەم لەڕاستەوە مەمدوح سەلیم .

(کریس مونشارا) دەڵێ بدرخان بەگ (پاڵەوانی بزوتنەوەی ڕزگاری کوردستان) بوو لەسەدەی نۆزدەدا. لە 26- 17- 1847 دەوڵەتی عوسمانلی بەمەبەستی لەناوبردنی ئیمارەتی بۆتان. هێزێکی گەورەی عوسمانلی کە سوڵتان ئامادەی کردبوو بۆ هێرش کردنە سەر ئیمارەتی بۆتان هێزە کە پێکهاتبوو لە 30.000 هەزار سەربازی نیزامی وە 15.000 هەزار بەکرێگیراو40 تۆپ بۆکۆتایی پێهێنانی فەرمان ڕەوایەتی کورد لە لایەکی ترەوە دەوڵەتی عوسمانلی خەریك پەرشو بڵاوکردنی ڕێزەکانی میرانەو لایەنگرانی لەگەڵ میر بەدرخان دابوون بەهەرچی نرخێك بووە بتوانی سەرنجیان بۆ لای خۆیان ڕاکێشیو دەستەبەریان بکەن.

ئەوە بوو بەسەرکردایەتی عوسمان پاشا هێرشیان کردە سەر سوپای کوردان لەنزیك شاری ورمێ شەڕو پێکدادان ڕوویدا سوپای تورك لە چەندین خۆلاوە شکا.هێزە کوردەکان بەرگری باشیان دەکرد جەنگاوەرانی کورد چەندین تۆپیان گرت بەڵام نەیاندەتوانی بەشێوەیەکی سەرکەوتو بەکاری بێنن. لەگەڵ ئەوەشدا نەخۆشی کولێرا لەنێو سەربازانی کورد بڵاوبۆوە زۆری لێ کوشتن. دەسەڵاتدارانی عوسمانلی چەندین ڕێگایان بەکار هێنا بۆزاڵ بوون بەسەر لەشکری کوردان سەرکردەکانی تورك لە (ئەرز ڕۆم) لە ڕێگای (مەلا مەحمود بایەزیدی) گفتوگۆیان لەگەڵ میر بەدرخان کرد، بەڵام بەر لەوەی مەلا مەحمود بگەڕێتەوە عوسمان پاشا هێرشی کردە سەر شاری جەزیرە. مەلا مەحمود گەڕا یەوەلای عوسمان پاشا بەڵام ئەو گرتی‌و بە زیندانی ڕەوانەی ئەستانبولی کردو نامەیەکیشی بۆ سوڵتان نووسی کە ئەو مرۆڤە هاوپەیمانە لەگەڵ میر بەدرخان‌و خیانەتی لە ئیمپراتۆریەتی عوسمانلی کردووە لە ئەنجام مەلا مەحمودیان دوور خستەوە بۆ (وان) بێ ئەوەی لە ڕاست‌و دروستی مەسەلەکە بکۆڵنەوە.

بەهەر نرخێك بوو لە ئەنجامدا دەوڵەتی عوسمانلی توانی هەندێك لەسەر کردە کوردەکان دەستەبەر بکاو بۆ لای خۆی ڕابکێشێ تا لە کۆتایی دا کە (یەزدان شێر) کەسێکی نزیکی بەدرخان بەگ بوو کە سەرکردایەتی هێزێکی گەورەی ئیمارەتی بۆتانی دەکرد شاری جەزیرەی پایتەختی ئیمارەتی تەسلیم بە لەشکری عوسمانلی کرد کە ئەمەش بووە هۆی ورە بەردانی جەنگاوەرانی کورد لەبەر ئەوەی کە کارگەی (چەك‌و عەمبار) لە جەزیرە بوو. شارەکەیان خاپوورو وێران کرد میر بەدرخان چووە قەلای (ئاروخ) گەمارۆیان داو دوای شەڕێکی توندو درێژخایەن ئازوقەو چەك‌و تفاقی شەڕیان پێ نەما لە (12-8- 1847) تەسلیم بوون و بردیان بۆ ئەستانبول بۆ لای سوڵتان‌و ئەویش عفوی کرد دوور خرایەوە بۆ جەزیرەی (کریت) لە یۆنان. لەوێش بەشدرای شەڕی کردو (مەدالیای ئازایەتیان پێ دا) لەسەر داوای خۆی چوو بۆ شام.

بەدرخان بەگ بەدرێژایی ژیانی ئەو کارەساتەی ڕووخاندنی ئیمارەتی بۆتانی لەبیر نەکرد کە لەڕێی نزیکترین کەسی خۆی خیانەتی لێ کرا.

هۆکاری خیانەتی یەزدان شێر ئەوە بوو لەکاتی پشتگیرکردنی بەدرخان بەگ بۆ عوسمانلیەکان لەدژی سەعید بەگ جەنگا شان بەشانی سوپای تورك گرتنی قەڵای (کورنیل) سەعید بەگ خاڵی یەزدان شێر بوو وەزیندانی کردنی (میر سیف الدین) ئەمانە هۆکاربوونە لەگەڵ چەندین گرفتی تر کەلەنێوان خۆیاندا ڕووی داوە تەماعدانی عوسمانلیەکان بە یەزدان شێر بۆتە هۆی ئەوەی خیانەت لە میربەدرخان بکاتو. دوای تێك شکانی ئیمارەتی بۆتان بەدرخان بەگو ساڵح بەگو ئەسعەدی برا بچووکیان و خێزانەکانیان بەدیلی لە 19 ئەیلولی 1847 گەیاندە ئەستانبول سوپای عوسمانلیش ناوچەکەیان تاڵان کردو هەرچی

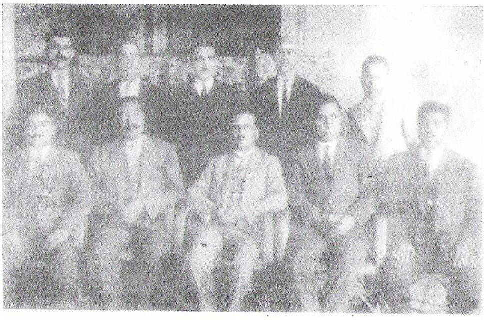

دانشتووەکان دووەم لەڕاست (میر جەلادەت)

وەستاو لەناوەڕاست (مەمدوح سەلیم بەگ)

خانوشی هەبوو ڕووخاندیان ئەوەی کوژراو ئەوەی تریشیان دوورخستەوە ملك‌و سامانەکانیشیان دەست بەسەرداگرت و فرۆشتیان بەنرخی (15) هەزار قرۆش هەندێك لەسەرکردەکانی سوپای بەدرخان بەگ خۆیان بەدەستەوە نەداو بەرگریان کرد لەوانە (خان مەحمود) تاکو 19 ئەیلولی 1847 شەڕی کرد دوای ئەوەی بەفێڵ گرتیان پێیان گوتبوو ژیانت بەسەلامەتی دەپارێزین کەچی دوایی وا دەرنەچوو زۆریان ئەزیەت دابوو. دووریان خستەوە بۆ باکووری بلغاریا بۆ (روستۆك) بەڵام (نور الله بەگ) بەردەوام بوو لەشەڕ ڕووی لە چیاکان کرد تا ساڵی 1849 چوو بۆ (ئێران).

دوای ڕووخانی ئیمارەتی بۆتان (سوڵتان) توانی دەستەڵاتی بەهێز لەناوچەکە پەیدا بکاو خەڵکێکی زۆر بۆلای خۆی ڕابکێشێ و ویلایەتی کوردستانی پێکهێنا.

میر بەدرخان ئەو ماوەیەی لەشاری (قندیەی) کریت بوو مانگانەی خۆی‌و ئەوانەی لەگەڵی بوون 20.000 قرۆشیان بۆ بڕیبوونەوە لەجیاتی‌و ئەو ملك‌و سەروەت‌و سامانەی لێیان داگیرکردبوون لەلایەن حکومەت. بۆ ماوەی 10 ساڵ لە کریت مانەوە زۆری باشیان بۆ سوڵتان کرد، توانی باوەڕیەکی باش بەدەست بهێنێت لە ئەنجامی ئەوەی توانی ئەو ئاژاوەو پشێویەی لەنێوان مەسیحی‌و موسڵمانان داهەبوو ئاسایی بکاتەوە، تا لەوێ ژیانی بەسەر دەبرد توانی باوەڕیەکی باش بەدەست بێنێت. هەردەم ئامۆژگاری ئەوەی دەکردن ئەو گرفت‌و کێشەکانی نێوانیان بەهێمنی چارەسەر بکەن لە ساڵی 1858 سوڵتان بڕیاری لێبوردنی بۆ بەدرخان بەگ دەرکردو ڕێی پێدا بگەڕێتەوە بۆ ئەستانبوڵ ئەویش لە ئەنجامی ئەوەی کاری باشی دەکرد بۆ ئیمپراتۆری تورك دواتر سوڵتان پلەی پاشایەتی پێدا[3]. دوای ئەوە سەفەری شامی کردو لەوێ نیشتەجێ بوو.

[3]. بە دوای تێکشاندنی ئیمارەتی بۆتان سوڵتان عبدالعزیز (مدالیای شەڕی کوردستانی دروست کرد 1847 درا بە عوسمان پاشاو ئەو سەربازانەی بەشداری شەڕی گرتنی

ساڵەکانی دوا ئەمری لەویَ ژیا لە ساڵی 1869 کۆچی دوایی کرد. لەشام لە گەڕەکی (رکن الدين) لە گۆڕستانی (مولانا شێخ خالید نەقشبەندی) نێژراوە[4] .

جەزیرەی بۆتانیان کردبوو. یەکەم: ڕووی یەکەمی میدالیاکە (ڕووی جەنگاوەران) ڕووی دووەم (قەلای ئاروخ لەسەر چیا).

[4] . میر بەدرخان لەژیانی زۆر ژنی هێناوە، بەڵام کاتێك کۆچی کرد تەنها (4) ژنی بە ڕەسمی هەبوو (بۆ زانیاری زیاتر سەیری پەرتوکەکەی (مالیسانژ) بدرخانیون ڤ جزیرە بوتان 1998 بکە.

داری ژیانی بەدرخانیەکان

میر شرف خانی یەکەم

↓

میر محەمەد خان

↓

میر شرف خانی دووەم

↓

مەنسور خان

↓

ئیسماعیل خان

↓

مستەفا خان

↓

عەبدوڵلا خان

↓

میر بەدرخان 1806 -1869

عەبدوللا خان

1. ئەسعەد 2. میر بەدرخان 3. سالح

میر بەدرخان 1806 -1869

ز	کوڕانی میر بەدرخان	ز	کچانی بەدرخان بەگ
1.	تێلی حەمید	1.	نەفیسە
2.	تاهیر موخلیس	2.	فەخریە
3.	فەرید عوسمان نوری	3.	سامیە
4.	ئەحمەد خەلوسی	4.	ساریە
5.	بەحری رەزا	5.	(زمیرە) مریەم
6.	ئەحمەد بدری پاشا	6.	حەلیمە
7.	مستەفا علی شا	7.	لەیلا
8.	ئەمین عالی بەگ	8.	شەفیقە
9.	محەمەد نەجیب شا	9.	زەریفە
10.	یوسف کامیل	10.	عائشە
11.	حەسەن فەوزی	11.	فاتمە

.12	خەلیل رامی	.12	زلیخە
.13	مقداد مدحەت	.13	زیرجد
.14	حوسێن کەنعان پاشا	.14	عەزیزە
.15	محەمەد عالی	.15	ئامیـــــــە- رەبیعە
.16	خالید سیف الله	.16	ئامینە
.17	عەلی شامیل شا	.17	ماریا
.18	سعد الله	.18	روقیە
.19	زبیر ادم	.19	ئاسیا
.20	عەبدولڕەحمان سامی	.20	
.21	مراد رەمزی	.21	

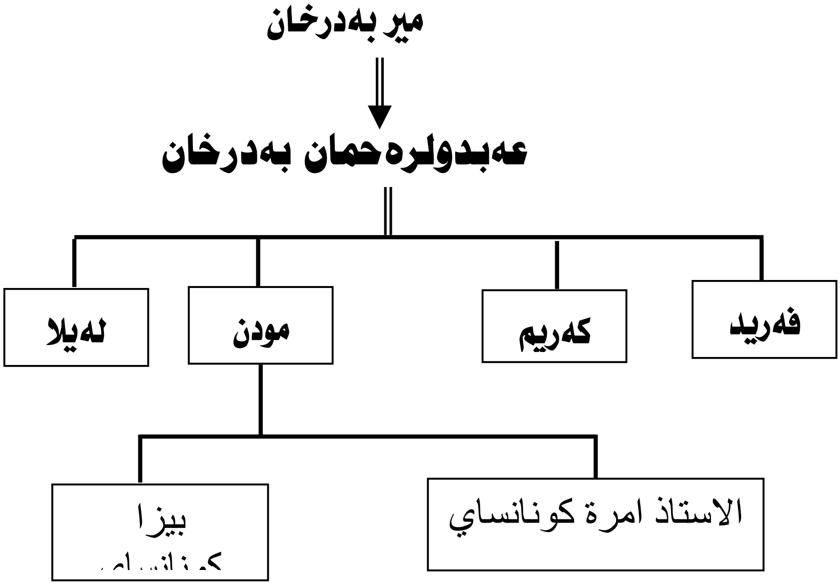
مير بەدرخان
عەبدولرەحمان بەدرخان
فەريد
كەريم
مودن
لەيلا
الاستاذ امرة كونانساي
بيزا

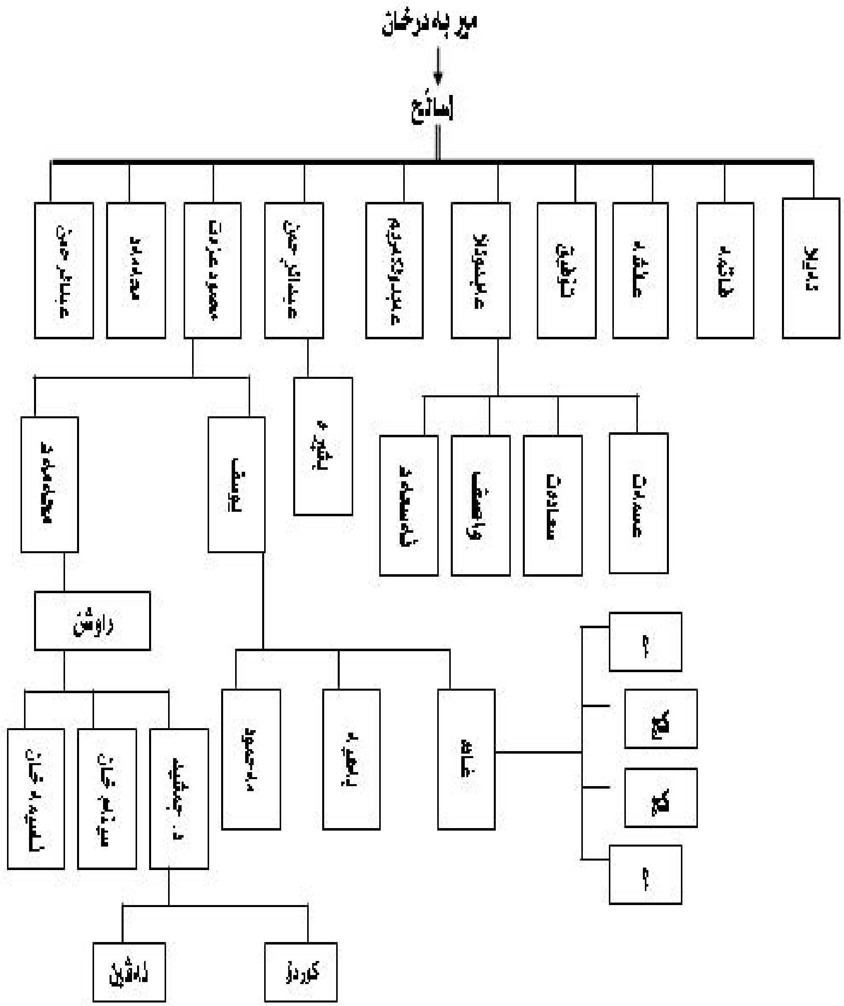
میر بەدرخان

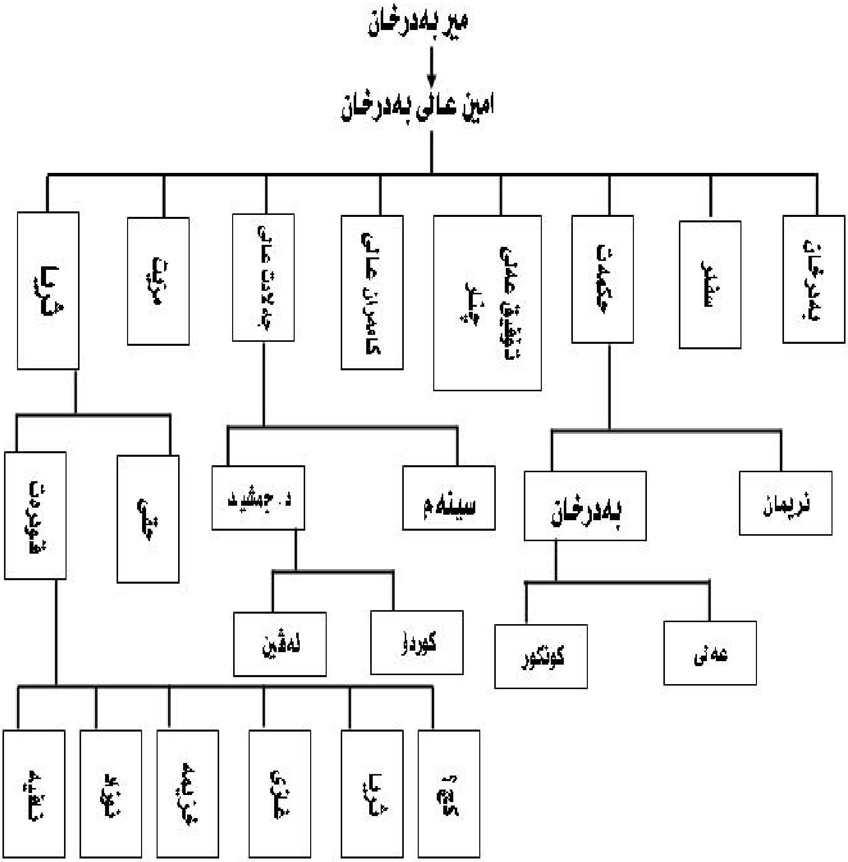
میر بەدرخان
امین عالی بەدرخان
د. جمشید
سینەم
بەدرخان
نریمان
لەڤین
کوردو
کونکور

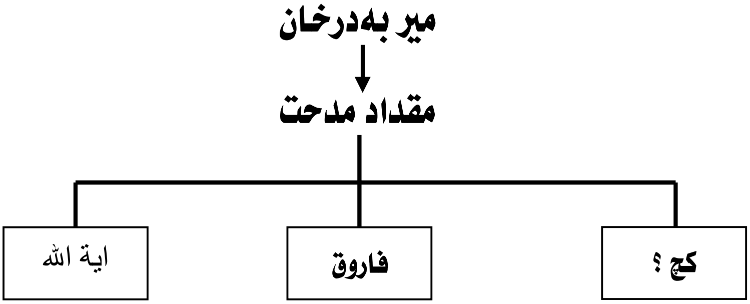
میر بەدرخان
مقداد مدحت
کچ ؟
فاروق
ایة الله

دەرووی دووەم :

ئەمین عالی بەدرخان
(1851 -1926)

ئـەمین عـالی بـەدرخان لـە سـاڵی 1851 دا لـەدایك بـووە، قۆناغـەکانی خوێنـدنی لـە قوتابخانـە تایبەتیـەکانی کـە تایبـەت بـوو بـەمنالآنی میرانـی سـولتان دەیخوێنـد لـە ئەسـتانبۆل بەشـی (مـافزانی) تـەواو کـردووە, ئـەمین عـالی کەسـایەتیەکی ڕۆشـنبیرو شـارەزای لێ هەڵکـەوتو کەسـایەتیەکی بـاوەڕ بـەخۆ بـو بـەتواناییو لێهـاتووی خـۆی دەیتوانی کار بکات بەتایبەتی ئەو لەسەر دەستی شاعیری گەورەی کورد (حاجی قـادر) پەروەردە ببوو ڕۆشنبیریو هۆشیاریو خۆشەویستی کوردستانی لەلایەن (حاجی قـادر)

کەوتبووە دڵی میر). بەرپرسیارەتی[5]. بنەماڵەی میر کەوتبووە سەرشانی ئەمین عالی وەکو کورە گەورەی هەڵسو کەوتی دەکرد ڕێبازی باب و باپیرانی گرتبووە بەر هەستێکی بەرزی کوردایەتی لەدڵ دابوو.

لە ساڵی 1877 ئەمین عالی بەشداری شەڕی نێوان عوسمانلیو ڕووسی کرد بەڵام بەبێ ئەوەی بجەنگێ لەبەرەکانی جەنگ گەڕایەوە.

لە ساڵی 1889 لەگەڵ مدحت پاشا بەیەکەوە هەوڵیاندا بۆ داگیرساندنی شۆرش لە ئەستانبولەوە ڕوویان لە کوردستان کرد لە (ترابزۆنو جیوالك) چاویان بە بەگو میرو سەرەك هۆزەکان کەوتو کۆبوونەوەیەکیان کردو پلانی ڕزگارکردنی کوردستانیان داناو چۆن هێرشی بکەنە سەر سوپای تورکو بەسەریاندا زاڵبن لەگەڵ ئەم هێزانە ڕوویان لە کوردستان کرد, بەڵام بەر لەوەی شەڕ بکەن سوپای تورك لە ڕێگای جاسوسو بەکرێ گیراوانیەوە ئاگادار کرانەوەو ئامادە باشی خۆیان وەرگرت لە ڕووبەڕو بوونەوەی هەر شەڕێك ئەگەر ڕوویدات بۆیە تورك هێزێکی گەورەی سەربازیان کۆ کردەوە. هێزەکانی کورد بەر لەوەی بگەنە کوردستان

---

[5]. دوای ئەوەی بەدرخان عبداللە خان کۆچی دوایی کرد. بەرپرسیارەتی بنەماڵە کەوتە سەرشانی ئەمین عالی بەدرخان. لەبەر ئەوەی بنەماڵەی بەدرخانیەکان جێگەیەکی تایبەتو دیاریان هەبوو لەناو گەلی کوردا. بۆیە میرانی عوسمانلی گرنگیان پێدان، بۆ ئەوەی هاوڵاتیانی کورد زیاتر لە دەورەی ئەو بنەماڵەیە کۆببنەوە 13 کەسیان لە کوڕانی میر کردن بە (میر)، والی و زاپیت لە دەرەوەی کوردستانی دانان. نەوەی بەدرخانیەکان ئەوانەن لە شاری (ئەلقەیوم) دەژین لە میسر بە (والی) دەناسرێن چونکە کاتی خۆی ببونە والی ئەم شارە بۆیە بە بەدرخان ناناسرێن، لەبەر ئەوەی ئەوان کاتی خۆی دەسەڵات داربوون گرنگی زۆریان پێ دەدرا لەلایەن دەسەڵاتدارانی عوسمانی. لەبەر ئەوەش ئەوانەیان دەکردە میرو والی چونکە دەیانزانی ئەوان بنکەی باب و باپیرانیان بۆتان لەبیر ناکەن هەردەم لەبیری ڕزگاریو سەربەخۆیی کوردستان دان نەبادا شۆرشێك بەرپا بکەن لەبەر ئەم هۆکارانە سوڵتانی عوسمانلی وای پێ باشتر بووە هەردەم لەژێر دەسەڵاتی خۆی دابن هەر بۆیەش کارو فرمانی پێ دەدان.

لەنێوان ترابزۆن و ئەرزەڕۆم و لەنزیکدا لەگەڵ هێزەکانی (بایبورت) عوسمانلی تووشی شەڕ هاتن هێزی کوردان بەناچاری کشانەوە بۆ چیای (ارغانی) دوای شەڕێکی سەختو درێژخایەن هێزی کورد لەم شەڕەدا شکا. هەردوو سەرکردە گیران. لەئەنجامی شکستی ئەم ڕاپەڕینە ئەمین عالی و مەدحەت بەگی برای و منالآنی بەدرخان لە ئەستانبوڵ باری ژیان و گوزەرانیان لاوازو خراپ بوو برایانی تریان کە کاربەدەستبوون لە حکومەتی عوسمانلی لەبەر چاوی حکومەت کەوتبوون. هەر لەبەر ئەم هۆیەش (سولتان عبدالحمید) بەخۆی کەوتە کارکردن و تێکڕای منالآنی بەدرخانی خستە ژێر چاودێری خۆیەوەو دەست بەسەری کردن. هێزی بەدرخانیەکان ئەوکات لە ئەستانبوڵ نزیکەی (3000) دەبوون بۆیە وایان لێ کردن ماوەی هیچ بزووتنەوەیەکیان نەبێ و هەموو ڕێگاکانیان لێ گرتن ناو بانگی و ناوداری بەدرخانیەکان سنوری تورکیای تێ پەڕاندبوو بەتایبەتی ئەو کات (عبدالرزاق نجیب بدرخان) سەرۆکی بەشی میوانخانەی سولتان بوو. توانیبویان تێکەڵی و دۆستایەتی لەگەڵ (ڕووس و فرەنس و ئینگلیز)دا پەیدا بکەن.

لە ترسان سولتان ناچارما لەنێو ئیمپراتۆریەتی عوسمانلی کارو فرمانی پێدان، تا پەرش و بلآوببنەوە هەر یەکێکی ناردە شوێنێك. بۆ ئەوەی بواری ئەوەیان بۆ نەڕەخسێت کارێکی وا بکەن کاریگەری هەبێت بۆ سەر حکومەت.

ئەمین عالی بەدرخان باوکی میر جەلادەت کرا بە (مفتش)دادگا لە ئەستانبوڵ انقرە- قۆنیا - بەم شێوەیە حکومەت توانی خۆی لەوانە نزیك بکاتەوە هەموو ڕێگایەکیان لێ گرتن.

لە ساڵی 1898 نامەیەك کەتیایدا ئیمزای چەند کەسایەتیەکی بەدرخانیەکانی تێدابوو، کەوتە دەست حکومەت، کەتیایدا وایان لەگەڵ کورد کردبوو بۆ دەستپێکی شۆرش. ئەمین عالی و براکەیان بۆ ماوەی 3 مانگ زیندانی کرد دواتر ئازادیان کردن.

لە ساڵی 1906 کاتێك سەرۆکی ئیستخباراتی (هەوالگری) سولتان کوژرا. سولتان نەوەی بەدرخانیەکانی تاوانبار کرد بەتایبەت عبدالرزاق نەجیب بدرخان و عەلی

شامیل بەدرخان بۆ (لیبیا) دوور خرانەوە ئەمین عالی بەدرخانو سالّح بەدرخانی برای بۆ (سپارتە) دوور خرانەوە لەساڵی 1908 سوڵتان لەژێر تەوژمو فشاری نەتەوە ژێر دەستەکانی حکومەتی

لەچەپەوە: مەزیەت، جەلادەت، کامران

دانیشتوو: سەنیعەی دایکایان

عوسمانلی ناچار کرا کار بەو بەندانە بکات کە لەدەستووری ساڵی 1876دا هاتبوو ناوەڕۆکی بەندەکە بەم شێوەیە بوو (ئازادی – عەدالەتو مساوات) لەنێو هەموو گەلانی لە سنووری فەرمانڕەوای عوسمانلیدا دەژین. دوای ڕاگەیاندنو کار پێ کردنی ئەم بەندانە نیشتمان پەروەرانو ڕۆشنبیرانی کورد بە فەرمانی حکومەت دوورخرابوونەوە جارێکی تر گەڕانەوە ئەستانبول ئەمین عالی بەدرخانیش یەکێك بوو لەوانەی گەڕاوە بۆ ئەستانبول دەستی بەکاری ڕۆشنبیریو هۆشیاریو پەروەردە کرد لە ساڵی 1908 ئەمین عالی بەدرخانو شەریف پاشای کوڕی عبیداللە (عبدالقادر ئەفەندی) جەنراڵ (ئەحمەد زول کەڤال) کۆمەڵەیەکیان دامەزراند لە ئەستانبۆل بەناوی (کۆمەڵەی کوردی

بۆ پێشکەوتن و بڵندی) لە ساڵی 1909 داخرا. ناچار کۆمەڵەیەکی تریان دانا بەناوی (کۆمەڵەی کوردی بۆ بڵاوکردنەوەی زانین).

یەکێك لە گرنگترین چالاکیەکانی ئەو کۆمەڵەیە ئەوەبوو قوتابخانەیەکیان لە (چەنبەرێ تاش) کردەوە عبدالرحمن بەردخان بوو بەڕێوەبەری دواتر منالانی بەدرخانیەکانی کۆمەڵەیەکیان دانایە ناوی (کۆمەڵەی کوردی بۆ کاروباری کۆمەلایەتی).

کە سوڵتان هەستی بەوە کرد منالانی بەدرخانی لەژێر فەرمانی ئەودا نین خەریکی جمو جۆڵی کوردایەتین. بڕیاری دوورخستنەوەیانیدا بەتایبەت ئەمین عالی بەدرخان هەرجارەی ڕەوانەی شوێنکیان دەکرد وەکو (عکا)– نابلوس لە فەلەستین - سالۆنێکی لە یۆنان، شارەکانی تری تورکان ئەنقەرە - ڤۆتیا، سپارتە. لە ساڵی 1919 سەبارەت بە دۆزی کورد پەیوەندی بە وڵاتانی سەرکەوتوو (غرب) کرد لە سەرووی هەموویانەوە لێپرسراوانی ئینگلیز بە مەبەستی وەرگرتنی پشتگیریو یارمەتی. لە هەمان کاتدا تورك ویستیان بەوالی دیار بەکر دابینێن بەلام لێی دڵنیا نەبوونو ڕەفزیان کردەوە زانیان ئەمین عالی دەست بەرداری بیری سەربەخۆییو ئازادی کوردستان نابێتو بە پلەو پایە نای گۆڕێتەوە لە ساڵی 1922 کاتێك کەمالیستەکان دەسەلاتیان گرتە دەست لە ئەستانبۆڵ بڕیاری کوشتنی نیشتمان پەروەرانی کوردیان دەرکرد ئەم بڕیارە بەدرخانیەکانیشی گرتەوە بەتایبەتی. پێیان وابوو بەدرخانیەکان بیر لەجیابوونەوەی کوردستان دەکەنەوە لە دەوڵەتی تورك. ناوی ئەمین عالیو هەر پێنج کوڕەکانی - سورەیە بە جەلادەت، کامەران، تۆفیق، سەفدەر، لەنێولیستی ناوەکان ناویان هەبوو.

لەبەر ئەم بڕیارە نیشتمان پەروەران خۆیان دەشاردەوە لە تورکیا دەر دەچوون تا دەربازبنو نەکەونە دەستی حکومەت.

ئەمین عالیو کوڕە گەورەی سورەیە چوون بۆ میسر لە قاهیرە نیشتەجێ بوون. میر جەلادەتو کامەرانو تۆفیقو سەفدەر لەگەڵ (حقی) کوڕی سورەیا توانیان لەڕێگای سورەیە دەربازبنو چوون بۆ ئەلمانیا نیشتەجێ بوونو دەستیان بە خوێندن کرد.

ئەمین عالی ـ دامەزرێنەری کۆمەڵەی ترقیو والتعاون کوردی.

دامەزرێنەری جمعیە نشر المعارف کردی (کۆمەڵەی زانینو بلاوکردنەوەی کوردی) سەرۆکی دووەم لە (کۆمەڵەی خەباتی کوردستان) بووە (جمعیة نهضة کردستان) دامەزرێنەرو سەرۆکی (کۆمەڵەی ڕێکخستنی کۆمەلایەتی کوردی بوو مفتشی دادگا بووە لە دادگای انقرەو ڤوتیا. دواتر دووخرانەوە (ئەسپارتە) بۆ جاری دووەم گیراوەو دوور خرانەوە بۆ (عکا) سێ ساڵ لەوێ مانەوە لە (نابلس) فەرمانبەری کردووە ئەمین عالی دەستی شیعر نووسینی هەبووە ساڵی 1926 لە قاهیرە کۆچی دوای کرد.

ئەمین عالی بەدرخان 6 کورو کچێکی هەبوو کچەکەی بەناوی (مەزیەت) کوڕەکان (سورەیە، حیکمت، جەلادەت، کامەران، تۆفیق، سەفدەر بەدرخان بوو).

دوایی حکومەتی تورکی نازناوی بەدرخانیەکانی گۆڕی ئەوانەی لە تورکیا مابوونەوە پاش ناوی کردن بە (چنار). هەندێکی بێ (کۆتایی) کردبوو ئەوانەی مصری کربوو بە (والی) ناویان بەدوا داچوو بە والی.

بەلام ئەوانەی پێشووتر کە مابوونەوە بەناوی خۆیان (بدرخان) مانەوە.

دەرووی سێیەم :

محەمەد ساڵح بەدرخان

1915 -1874

ناوی محەمەد مەحمود ساڵح عەبدوڵلا خانی ئازیزی- باپیری سالح برای میر بەدرخانی‌یە كە دوای ئەوەی میری بۆتان‌و بنەماڵەكەی دوور دەخرێنەوە بۆ شام. لە ساڵی 1874 لە شاری (لاذقی) بەی سوریە محەمەد ساڵح بەدرخان لەدایك بوو. لە تەمەنی 5 ساڵی دایكی لەیلا خانی بەدرخان كۆچی دوای كرد. ئەو بەهێمنی مایەوە. داپیری بەخێوی كرد. لەتەمەنی 8 ساڵیدا باوكی گیراوە. داپیری ئەوی بردوە بۆ مزگەوت لە دیمەشق بۆ خوێندن. دواتر چۆتە قوتابخانەی چەقماقچی حكومی دوای تەواو كردنی ئەم قوتابخانەیە چوو بۆ قوتابخانەی ڕوشدی. لە تەمەنی پانزە ساڵی لە ئامادەیی لەشكری وەرگیرا بەلام پاش دوو ساڵ وازی هێناوە. دواتر چووە بۆ قوتابخانەی الیانس لە قودس بەلام تەواوی نەكردو گەڕایەوە بۆ دیمەشق. ئەم دەیویست لە ڕێگەی ڕۆشنبیری‌و هۆشیاری خزمەتی بە میللەتەكەی بكات. عەرەبی‌و توركی باش باش دەزانی. شارەزایەكی باشی لە زمانی فەرەنسیدا هەبوو ئاگاداری ڕۆشنبیری ڕۆژئاوابوو بە چاكی. ئەویش ڕێچكەی كوردایەتی گرتبوو هەروەك باب‌و باپیرانی هەموو زوڵم‌و زۆرەكانی عوسمانلی باش دەبینی دەرهەق بە میللەتەكەی كە ئەنجامی دەدا.

لە ساڵی 1908 دوای ئەوەی دەستووری عوسمانلی ڕاگەیاندرا. كوردپەروەرو ڕۆشنبیرانی كورد بۆ ماوەیەكی باش كارو خەباتیان كردو چەندین كۆمەڵەو ڕێكخراویان دامەزراند. لە ساڵی 1910 كۆمەڵەی هێڤی لەلایەن چەند ڕۆشنبیرێكی كورد دامەزرا. دامەزرێنەرانی ئەم كۆمەڵەیە

((مەمدوح سەلیم بەگ، خەلیل خەیالّی، قەدری بەگ، ئەکرەم جەمیل پاشا)). م. سالّح بەدرخان چالاکترین ئەندامی ئەم کۆمەڵەیە بوو، ئەرکی سەرەکی ئەم کۆمەڵەیە بلاوکردنەوەی ڕۆشنبیریو هۆشیاری کۆمەلایەتی بوو بۆ لەنێو کوردانـدا. ئەم ڕێکخراوە چەند گۆڤارێکی بە زمانی کوردیو تورکی بلاوکردەوە لەوانە: ﴿گۆڤاری ڕۆژی کورد، یەکبوون، هەتاوی کورد﴾ دیارترین نووسەرانی ئەم گۆڤارانە م. سالّح بەدرخان بوو هەر بۆیەش گیرا بەتۆمەتی ئەوەی لەدژی دەولّەت دەینوسی. لەبەر ئەوەی گیرا نەیتوانی وەکو پێویست لە (هەتاوی کوردا) بابەتو نوسین بلاوکاتەوە. دوای گرتنی ئەو لە سالّی 1913 گۆڤارەکان هەوالّی گرتنی ئەویان بلاوکردەوە. ئەم گۆڤارانە دەورێکی گرنگو بەرچاویان هەبوو لە هۆشیار کردنەوەی گەلو بلاوکردنەوەی ئەدەبو مێژوویە کۆمەلایەتیەکاندا لە سالّی 1915 م. سالّح بەدرخان کۆچی دوایی کرد بۆ یەکجارەکی مالّئاوایی لە دنیای نووسینو ڕۆشنبیری کوردی کرد.

دەرووی چوارەم :

سورەیا بەدرخان

1883- 1938

سورەیا کوڕی ئـەمین عـالی بـەدرخان لەسـاڵی 1883 لەسوریا لـەدایك بـووە ئەندازیاری کشتوکاڵی تەواوکردوە لـە ئەسـتانبۆل لەسـاڵی 1906 تاوانبـار کـرا بـەوەی یەکێك بووە لە وانەی رەضـوان پاشـایان کوشـت ئـەوکات لەنوسـینگەی سـوڵتان کـاری دەکرد لەبەر ئەم هۆیە دورخرایەوە .دوای ڕاگەیاندنی دەستوری دووەم لەسـاڵی 1908 گەڕایەوە بۆئەستانبۆل لە1908 تا1909 خولی دووەمی رۆژنامەی کوردستانی دەرکرد دوای ڕووداوەکانی 30 ی ئازار لە 1909 گیرا بـەوەی تۆمـەتبار کـرا کەپەیوەنـدی بـەو کەسانەوە هەیە کە کاری سەربازی ئەنجام دەدەن حوکمی اعدامی بەسـەر دا درا. بـەڵام سـوڵتان لێـی بـوری لەسـاڵی 1910 دوور خرایـەوە. لەسـاڵی 1912 گەڕایـەوە بـۆ ئەستانبۆل کۆمیتەی نهێنی شۆڕشـگێرانی کـوردی دامەزرانـدو دەسـتی بـەکاری سیاسـی کرد. بۆجاری دووەم فرمانی کوشتنی بەسەر دادرا دوای ماوەیەك لـە زینـدانی ڕای کـردو لەسنوری دەسەلآتی عوسمانی چووە دەرەوە ڕووی لەمیسر کردو لـەقاهیرە گیرسـایەوە لەساڵی 1917 خولی سێیەمی ڕۆژنامەی کوردستانی دەرکرد لەژێر ناوێکی خواز راوەوە بەڕێوەبەری بـەرپرس (عـەزیزی ئەحمـەد) لـە12-ئـەیلولی -1917 تـا 22ی کـانونی دووەم 1918 -11 ژمارەی لێ دەرکرد بەزمانی کوردیو تورکی دەریکردووە قـەبارەی ڕۆژنامەکەشی 28.0× 41 سم چـوار لاپـەڕە بـووە. لـە هەفتـەی جارێك لـە ژمارەیـەك شـەرەفنامە بلآوکـردەوە هـەتا ژمـارە 100.بـە زنجـیرەی بابـەتی (1) هـەر لـە قـاهیرە (کۆمیتـەی سـەربەخۆیی کوردسـتانی) دامەزرانـدوبوو سـەرۆکی ئـەم کۆمیتەیـە سـورەیا بەدرخان هەردەم لە هەوڵی ئەوەدابووە دۆزی کورد بە دنیا بناسێنێ هەردەم پەیوەنـدی بەڕۆشنبیرانی دوور خراوەی کـورد کـردووە لـە هەنـدەران بـۆ بەدەسـتهێنانی پشـتگیری دەرەکی بۆ مەسەلەی کورد بە مەبەستی دامەزراندنی کیانی سەربەخۆیی لە کوردستان. بۆیە هەردەم لە هەوڵی ئەوە دابووە پەیوەنـدی دبلۆماسـی زیـاتر کـات لەگـەڵ ئینگلیـز. بــەڵام دەســەڵاتدارانی ئینگلیــز ســورەیا بــەدرخانو هاوڕێکــانی لــە ئامانجــە سیاســیە

نیشتمانیەکەیانی دوور دەخستەوەو ماوەی ئەوەیان پێ نەدەدان چالاکی سیاسی لەناو بزرکردنی ئیدارەی مەرکەزی. وە گرفتەکانی ئیدارەی سەربەخۆیی بڵاودەکردەوە لەناو کوردستان ئەنجام بدەن.

لە 5/ئابی/ 1919 عارف پاشا ماردینی سەرۆکی (کۆمەڵەی کوردستان) لەگەڵ سورەیا بەدرخان سەردانی سەرۆکی بیرۆی سیاسی هێزەکانی ئینگلیزیان کرد بەناوی ئەوەی کە ئەوانە نوێنەرایەتی خێزانە (بنەماڵە) فەرمانڕەواکانی کوردستانن بە ئامانجی (سەربەخۆیی کوردستان) لە هەمان کاتدا عارف پاشا چوو بۆ (حلب) بۆ چاوپێکەوتن رائد (نویل) لەسەر داوای لێپرسراوی مەدەنی لە بەغدا- کە سورەیا بەدرخان بە باوەڕی لەگەڵی ببچڕێ لەهەمان کاتدا سەرۆکی هێزەکانی ئینگلیز (ماك اندرۆ) بڵاوکراوەیەکی بەزمانی کوردی بڵاوکردەوە تیایدا هاتبوو (کە کورد لە کۆنگرەی ئاشتی هەموو مافە نەتەوەییەکانی بەدەست دەهێنێ. دەبێ باوەڕی بە فەرمانڕەوایی ئینگلیز بهێنێ. لەهەمان کاتدا سورەیا بەدرخان لە حلبوبەنهێنی بڵاوکراوەیەك بەزمانی کوردی بڵاوبکاتەوە بۆ ئیدانەکردنی کارەکانی مستەفا کەمال بەلام لێپرسراوی ئیستخباراتی ئینگلیز لەبەر بەرژوەندی خۆیان بە سورەیا بەدرخانی گوتبوو بێ دەنگی باشترین خزمەتە بۆ کورد.

دەورێکی باشی بینبوە لە ئامادەکردنی پەیماننامەی سیڤەی (1919-1920) بەلام بڕیارەکانی پەیماننامەکە تەنها مەرەکەبی سەر کاغەز بوونو چیتر تا ساڵی (1923) کە پەیماننامەی (لۆزان) مۆرکرا کورد لە هیواو ئاواتەکانی چەندین ساڵەیان بێ بەشکران.

بەهەر حاڵ ئینگلیز بە هەوڵی سیاسیانەی خۆی وای کرد کە بزوتنەوەی کورد ئەوکات هیچ نەکات بەرامبەر حکومەتی تورکیا لەبەر ئەوەی لە بەرژوەندی ئینگلیزدا نەبوو کورد چالاکی ئەنجام بدا لەناوچەکە کاتێك مستەفا کەمال پاشا حوکمی گرتە دەست ئەستانبۆل فەرمانی کوشتنی سورەیا بەدرخانو کامەران بەدرخانو جەلادەت بەدرخانو ئەمین عالی باوکیان دەرکرد.

سورەیا بەدرخان‌و لایەنگرانی لە ساڵی 1927 بەشداری دامەزراندنی کۆمەڵەی خۆیبون بوون.

لە ساڵی 1930 لە کاتی هەڵگیرسانی شۆرشی (ئاگری) لە کوردستانی تورکیا، ڕێگەیان نەدا سورەیا بەدرخان لەو ناوچانەی لەژێر دەسەڵاتی حکومەتی فەرەنسیدا بوو جێگیربێت بۆیە دووریان خستەوە بۆ فەڕەنسا بەناچاری. وەك نوێنەری خۆیبوون لە باریس مایەوە. سورەیا دەورێکی باش بینیوە بۆ ئاشتکردنەوەی کوردو ئەرمەن.

سورەیا بەدرخان بەچەند ناوێکی خوازراو پەرتوکو بەرهەمەکانی بلاودەکردەوە: 1- عەزیزی ئەحمەد، 2- ئەحمەد عەزیزی، 3- د. بلەچ شێرکۆ لە ساڵی 1938 لە باریس سورەیا بەدرخان کۆچی دوای کرد کچێکی هەبوو بەناوی (قدرەت) وە کوڕێکی هەبوو بەناوی (حقی)ـ قدرەت شووی بە (ڕاکان هاشمی) کرد، کە لەبنەماڵەی (مەلیك حوسێن)ی ئوردنن شەش منداڵی بووە لێی دوو کوڕو چوار کچ‌و سورەیا نوزاد ـ غازی ـ نافحە ـ خزیمە ـ ناوی یەك لەکچەکان نەزانراوە، تا ئێستا لە ئوردن دەژین ـ نەوزاد لە بنەماڵەی میر ژنی هێناوەبەر هەکانی سورەیا بەدرخان زۆرن بە چەندین زمانی چاپ‌و بلاوکردۆتەوە:

1. ئەدەبی کلاسیکی میللی کوردی: Lalitterature populairet classique.kurd.
2. ڕۆڵی مرۆڤی کورد لە کۆمەڵگا: Le Femme Kurde etson Vole Social.
3. : Citeset Cam pagnes du kurdistan.

لە ساڵی 1935 سورەیا بەدرخان ئەم بلاوکراوە کورتانەی داوە بە کۆنگرەی (ئەنترۆ پولوجی) نێو دەوڵەتی لدبرۆکسل.

4. تاوانباری ئۆتۆمۆبیل لەدادگای سان پاریس.

5. حکومـەتی کـوردی عـەزیزی - بەهاوبەشـی لەگـەڵ کامـەران بـەدرخان بـەڵام نەزانراوە ئەم پەرتوکە چاپو بڵاوکراوەتەوە یانا.
6. (دۆزی کـورد) د. بلـەچ شـێرکۆ بـە عـەرەبی سـاڵی 1930 لـە قـاهیرە چـاپو بڵاوکرانەوە- کراوە بە فەرەنسیش.
7. بـە هاوبەشـی سـورەیا بـەدرخانو فـەرەج الله زەکـیو محەمـەد عـەلی عـەونی شەرەفنامەیان بە عەرەبی چاپ کردووە.

دەرووی پێنجەم :

میر جەلادەت عالی بەدرخان

1893 -1951

مێژووی گەلی کـورد زۆر کەسـایەتیو بنەماڵـەی وای لێ هەڵکـەوتوون بەدرێـژایی ژیانیان خزمەتیان بە نەتەوەو نیشتمان کردووە بونەتە قوربانی دۆزی ڕەوای گەلەکـەیان سەروەتو سامانو خۆشی تاکە کەسیان لا مەبەست نەبووە بێجگە لە ئاوارەییو دووری وولات لە خەبات بەردەوام بوون تا ئـەو ڕۆژەی لـە غـەریبیو دووری خـاکو زێـدی بـابو باپیران سەریان ناوەتەوە یەکێك لەو کەسایەتیانەی لەدوورخراوەیی دا پەروەردە بوونو کۆتاییان بەژیان هێنا. میر جەلادەت عـالی بەدرخانـە سـەرجەم ژیـانی لـەپێناو خزمـەتی

وشەی پیرۆزی کوردیو خۆشەویستی نیشتمان کردە قوربانی بۆ هۆشیاری گەل و ڕزگاری کوردستان.

ئەم زاتە لە مێژووی گەلی کوردا جێگایەکی پڕ بایەخو گرنگی هەیە، لەزۆر بواردا خزمەتی کوردایەتی زمانەوانی، ڕۆژنامەوانی کاری سیاسیو ڕێکخراوەیی، ئەدەبی کوردی کردووە.

میر جەلادەت لە ڕێکەوتی 1893/4/26 لە ئەستەنبۆڵ لەدایك بوو کەدەکاتە کوری سیاسەت مەدارو ڕووناکبیری کورد ئەمین عالی بەدرخان. دایکی (سەنیعە چەرکەزە) ئەوکاتەی ئەمین عالی بەدرخان موفەتیشی دادگابوو. لەبەر ئەوەی لەنێو گەلی کورد ڕێزو بایەخی تایبەتیان هەبوو، حکومەتی عوسمانلی قەدەغەی کردبوو بچن بۆ کوردستان دەترسان نەبادا بزوتنەوەیەك یا سەرهەڵدانێك بەرپا بکەن دژی دەسەڵاتی سوڵتان. ئەمین عالی باوکی میر جەلادەت بۆ فێرکردنی خوێندنی مناڵەکانی بۆ زمانو ئەدەبی کوردی. لە کوردستان مامۆستای زمانو حکایەت خوانو گۆرانی بێژی بۆ دەهێنان، جەلادەتیش لەگەڵ خوشكو براکانی لەسەر دەستی ئەوان گەورەو پەروەردەبوو.

بەدرخانیەکان هەردەم لەژێر چاودێری سوڵتان دابوون ئەوان هەردەم دۆستایەتی ئەو بنەماڵانەیان دەکرد کە دوور خرابوونەوە بۆ ئەستانبۆڵ. حکومەت گومانی لێ دەکردن، بۆیە هەرجارەی بەناوی کارو فرمان ڕەوانەی شوێنێکیان دەکردنو جێگایان دەگۆڕین, میر جەلادەتیش بەر

ئەم ڕاگواستنو هێنانو بردنە دەکەوت بەهۆی ئەوەی ژیانی لەگەڵ باوکی دەبردە سەر. ئەم شوێنانەی بۆی دوور دەخرانەوە وەکو شارەکانی (ئەستانبۆڵ – سپارتە – ئەدرنە – قۆنیا – عکا – نابلس– سالۆتیکی) بۆیە قۆناغەکانی خوێندنی تا ئامادەیی لەم شوێنانە تەواو کردبوو، لەگەڵ ئاوارەییشدا هەستی نەتەوەییان پتەوتر دەبوو، بەهۆی ژیانی دوور خرایەوەو ئاوارەیی، میر جەلادەت جگە لەزمانی کوردی زمانەکانی (تورکی، عەرەبی، فارسی، فەرەنسی، ڕووسی، ئەلمانی، یۆنانی، ئینگلیز)ی زانیوە.

لـە تەمـەنی 18 سـالّی دەچـێتە کۆلێـژی جـەنگ بـە (ئەفسـەر) دەردەچـێت لەشەڕی یەکـەمی جیهانیـدا بەشـدار دەبێت، لـە قـەفقاس لـە بەرامبـەر لەشـکری ڕووس واجبـاتی دەبێـت. لـە کۆتـایی هـاتنی شـەڕی یەکـەمی جیهـانی لـە ئـەنجام دەولّـەتی عوسمانلی تێك دەچێت ئەوکات. جەلادەت، لە ئەستانبۆڵ تێکەلاو بە سیاسەت دەبێت. لـە کۆمەلّـەی ڕێکخسـتنی بزوتنـەوەی کـوردا) دەسـت بـەکاری ڕێکخسـتن دەکـات بـە هەستێکی نەتەوەیی پتەو بۆ ڕزگاریو دروست کردنی کیانێکی کوردی سەربەخۆ.

دوای سـەرکەوتنی بریتانیـا لەشـەڕ هـەولّی جێگیربـوونی خۆیـدا لـە کورسـتان لـە سـالّی 1919 میر جەلادەتو کامەران بەدرخانو ئەکرەم جەمیل پاشاو فائق تۆفیق چوون بۆ کوردستان ئەو کات فەرماندەی سیاسی (مێجەر نۆئیلی) لێبوو مەبەستی چوونەکەیان بۆ کوردستان ئامادەکاریەکانی پەیمانی (سیڤەر) بـوو کەمالیسـتەکان هەسـتیان بـەم کـارە کردە بۆیە هێزیان ڕەوانەی سەریان کردن بەلام ئەوان نەکەوتنە بەردەست هێزەکە. هـەر لەنێو هـۆزو سـەرەك عەشـیرەتە کوردەکـان دەگـەڕان قسـەو باسـیان لەگـەڵ دەکـردنو لەسەر بارودۆخی ئەوکاتو جارەنووسـی گـەلی کـورد دەدوان لەگـەلّیان کاتێـك لـە سـالّی 1922 کەمالیسـتەکان حوکمیـان گرتـە دەسـت لەئەسـتانبۆل فـەرمانی کوشـتنی سەرکردەکانی کوردیاندا. ئەو فەرمانە ئەندامانی بنەمالّەی بەدرخانیەکانیش گرتەوە.

سـالّی 1922مـیر جـەلادەتو کامـەرانو سـەفدەری بـرایو تـۆفیقی بـرازایو (حقـی) بـەنیازی خوێنـدن چـوون بـۆ ئـەلمانیا. ئـەمین عـالی باوکیـان لەگـەڵ سـورەیەو ئەندامانی تری بنەمالّەکەیان چوون بۆ قاهیرە(میسر)

دوای سالّی 1924 کەمالیستەکان دەستیان بەسـەر هـەموو ملـكو سـەروەتو سـامانی بەدرخانیەکان داگرت.

میر جەلادەت لەژیانی لە ئەلمانیا ئەدۆلف هتلری ناسی ئەو دەم هتلر بەبیرو باوەڕوی بە کەسێکی ڕاستو نەتەوە پەرست نەدەناسرا لەکاتی سەرهەلّدانی شۆرشی شێخ سەعید

لەساڵی 1925 جەلادەت بۆ بەشداری لە شۆرش لە ئەلمانیاوە گەڕایەوە بەڵام تا ئەو گەیشتەوە کوردستان

شۆڕش شکستی هێنابوو- میر جلادەت ناچارما جارێکی تر بە هاوکاری عەشیرەتە کوردەکان گەڕایەوە بۆ ئەڵمانیا.

ئەو کات (سەفدەری) برا بچووکیان بەهۆی نەخۆشی لە ئەلمانیا گیانی لەدەست دابوو. کەمالیستەکان چەند کەسێکیان لە بنەماڵەی بەدرخانیەکان بەدەر هێنا بۆلای خۆیان وەزیفەی باشیان پێدا بوون. تۆفیق گەڕابۆوە تورکیا حکومەتیش پاشناو بان گۆڕیبوون بەزۆری

کردبوویان بە (چنار) ڤاسیڤ چناری برازای میر بەدرخان لەگەڵ مستەفا کەمال کاری دەکرد کرابوو بە وەزیری پەروەردە.

میر جەلادەت لە ئەلمانیا لیسانسی لە یاسا ـ لە میو نخ تەواو کرد، نیازی وابوو نامەی دکتۆراکەی تەواو بکا، ئەوکات باوکی نەخۆش

کەوتو ناچار ما بگەڕێتەوە قاهیرە. ئەوەبوو لە ساڵی 1926 ئەمین عالی باوکی کۆچی دوایی کرد میر جەلادەت چوو بۆ لبنان ـ بیروت.

دوای شکستی شۆرشی شێخ سـەعید. کـوردێکی زۆر خوێنـدەوارو ڕۆشـنبیر ڕوویـان لـە سـوریەو لبنـان کردبـوو. ئەوکاتـەی مـیر جـەلادەتیش لـەوێ نیشـتەجێ بـوو هەسـتی نەتەوەیی‌و دووری نیشتمان وای لێ کردن

بیر لە دروستکردنی ڕێکخراوێکـی نەتـەوەیی بکەنـەوە بـۆ یەکخسـتنی ڕێزەکـانی گـەل‌و بـەرپاکردنی شـۆرش ئـەوەبوو لـە 1927/2/5 کۆنگرەیـەك بەسـترا لـە شـاری (بـێ حەمدونە)ی لبنان سەرۆك هۆزو ئاغاو بەگو وولا ت پاریێتزان تیایدا بەشداربوون. هەموو کۆمەڵەکانی تری پێشویان هەڵوەشاندەوە. کۆمەڵەی (خۆیبوون) بە هەستێکی سیاسی‌و نەتەوەیی دروست بوو ڕاگەیەنرا بە مەبەستی ڕزگاری کوردستان لـەژێر چـەپۆکی تـورك.

ئەوانەی بەشداری دامەزراندنی کۆمەڵەی خۆیبوون بوون:

((میر جەلادەت، مەمدوح سەلیم بـەگ، هـەمزە بـەگ، ئـەکرەم‌و قـادری جـەمیل پاشـا، حاجۆ ئاغا، ئەمین ڕامانی، عەلی ڕەزا، کەریم بەگ، تۆفیـق بـەگ، کامیـل بـەگ، سـورەیا بەدرخان، محەمەد شوکری سەگبان، فەهمی لیجەیی، بۆزان شاهین، حسـین پاشـا کـۆر، ئەحمەد عبدالرحمن ئاغا، موسا بەگ)).

بە تێکڕایی دەنگ میر جەلادەت عالی بەدرخان بـە سـەرۆکی کۆمەڵـەی خۆیبـوون دانـرا. ئیحسان نوری پاشاکە سەرکردەی شۆرش ئاگری بوو. وەك نوێنەری ئاگری بەشداری لـە کۆبوونەوەکانی (خۆیبوون) دا کـردووە. یـەك لـە بڕیارەکـانی (خۆیبـوون) بـۆ پشـتگیری کردن لەسەر هەڵدانیشۆڕشی ئارارات لە سنوری هەرێمی (بنخەتێ) لەشکر ئامادە بکرێ.

ئیحسان نووری پاشا

بەو ئامانجەی میر جەلادەتو حـاجۆ ئاغاو- رەسـول ئاغـا لـە هـەرێمی (تـۆرێ) هێـرش بکەنـە سـەر بنکـەو بارەگاکـانی قـەرە قـۆڵی تورکـان. بـەلام ئـەوان نەگەیشـتن بـە ئامانجەکانیان. میر جـەلادەت ڕووی لـە چـیای (ئـارارات) کـردوو تێکـەڵ بەسـەرهەڵدانی (سەر حەدێ)بوو.

لە ئەنجامدا ڕاپەڕین شکستی هێنا، ئیحسان نوری پاشاو میر جەلادەت چوون بۆ ئێران. محەمەد شـا پەهلـەوی دەیویسـت ئـەوان لـە کـوردان دووربخاتـەوە لـە یـەکێك لـەولاتان بەسەفیری ئێران دایبنێن. میر

جەلادەت ئەوەی قبولْ نەکرد. بۆیە لە ئێران دەریان کرد، ئەویش ڕووی لە عێراق کردوو ماوەیەك لە کوردستانو بەغدا مایەوە.

ئینگلیز نەیان دەویست ئەو لەبەغدا بمێنێتەوە خستبوویانە ژێر چاودێریەوە بەتایبەتی ئەوکات حکومەتی ئینگلیز لەگەڵ کوردا تەبا نەبوو- بۆیە میر جەلادەت بەناچاری جارێکی تر ڕووی کردە (سوریا) لەوێ دەستی بەکاروباری خەبات کرد.

لەگەڵ بنەماڵەی جەمیل شاو هەمزەی موکسیو حاجۆ ئاغاو چەند ڕووناکبیرێکی تری کورد کۆمەڵەیەکیان دامەزراند بەناوی (جڤاتا هاوکاری کورد) بە مەبەستی هاوکاریو یارمەتیدانی ئەو کودانە لە باکووری کوردستان کۆچیان کردبوو بۆ سوریە- سوریە لەلایەن فەرەنساوە داگیرکرابوو. پەیوەندی نێوان. فەرەنساو تورکیا باش بوو، فەرەنسا لەژێر کاریگەری حکومەتی تورکیا نەیان هێشت لە کوردستان بمێنن ئەوەبوو لە 1930/8/25 سەرجەم وولاتپارێزو ڕوشنبیرانی کوردیان بەزۆری برد لەشام جێگریان کردن ئەوانەش بریتی بوون لە (میر جەلادەت، حاجۆ ئاغاو بنەماڵەکانی، دکتۆر ئەحمەد نافیز، نورەدین زازا، شاعیر قەدری جان، ئەکرەم پاشا، محەمەد جەمیل پاشا، هەمزەی مەکسی). ئەو کات لەبەر کاریگەریو دەوری وولاتانی داگیرکەر هەلو مەرجی کاری سیاسیو بەرپا کردنی شۆرش بۆ کورد نالەبار بوو، میر جەلادەت گەیشتە ئەو قەناعەتەی کە ئێستا بۆ کورد نالەبارە ناتواندرێ ڕێکخستنێکی سیاسی ئامادە بکرێت بۆ شۆرشو ڕزگاری کوردستان .

جەلادەتو ڕۆژنامە نووسی

میر جەلادەت بریاریدا ڕێگایەکی تر هەڵبژێرێ، ئەویش هوشیارکردنەوەی کورد بەوەی فێری خوێندنو نووسین بىن. بۆیە بڕیاری کاری ڕۆشنبیریدا بۆ هۆشیارکردنەوەی گەلەکەی.

لە ڕۆژانی دوورخراوەییدا لە شام دەستی بەزانستی زمان کرد. لەئەنجامی زانینو بەراورد کردنی زۆر زماندا میر جەلادەت توانی ئەلفو بێی لاتینی بۆ نووسینی کوردی دابهێنێ. کە پێشتر ئاماژەمان پێکرد کە میر جەلادەت چەندین زمانی بێگانەی زانیوەو شارەزاییەکی باشی لەزمانەکانی بێگانەدا هەبوو.

بۆ ئەنجام گەیاندنی بیرو بۆچوونەکانی پێویستی بەدەرکردنی گۆڤارێك بوو، بۆیە لە 1931/10/26 مۆڵەتی دەرکردنی گۆڤارێکی وەرگرت لە حکومەتی فرەنسی بۆ دەرکردنی گۆڤارەکە لە سوریا. 3 مانگ بەر لەدەرکردنی گۆڤاری هاوار میر جەلادەت کۆمەڵەیەکی دانابوو بۆ یارمەتیدانی ئەو کوردانەی لە باکور لە ئەنجامی ڕاپەڕیندا رویان لە سوریە دەکرد لە (حەسەکە) حەسەنی حاجۆ بەرپرسیاری ئەو کۆمەڵەیە بۆشامیش د. ئەحمەد تاهیر بەگ بوو.

گۆڤاری هاوار

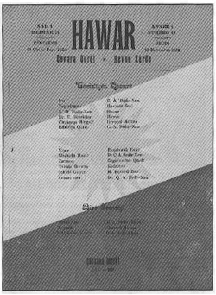

لە 1932/5/15 یەکەم ژمارەی گۆڤاری هـاواری چـاپو بڵاوکـردەوە هـەر لـە هەمان سـاڵدا پـەرتوکێکی بـەناوی ڕێزمـانی ئـەلفو بێـی کـوردی چـاپکرد هـاوار مـانگی دووجار دەردەچوو بە کوردی لەگەڵ هـەر ژمارەیـەکی دا 3- 4 لاپـەڕەی بـە فەرەنسـی بوو هەتا ژمارە 23 نووسینی کوردی گۆڤارەکە بەپیتی عـەرەبی و ئـەلفو بێـی لاتینـی بوو. لەدوای ئەو ژمارەیە نووسینی گۆڤاری هاوار بوو بەلاتینی.

لە ژمارەکانی پێشوو تردا زۆربەی بەرهەمەکانی میر جەلادەتو کامەرانی بـرای بوو ئەو کات کامەران لە لوبنان دەژیا. میر جەلادەت هەردەم داوای دەکرد بەرهەمەکانی بەزمانی کوردی بنووسن نەك بەزمانی بێگانەی فارسیو تورکیو عەرەبی، ئەو ئەلفو بێ یەی جەلادەت پێشتر دانابوو لە هاوار بلاوی دەکردەوە لەدوای ژمـارە (4) وە چـەندین کەسـی تـر بەرهەمـەکانیان لـەنێو لاپـەڕەکانی هـاوار بەرچـاو دەکـەوتن، گـەلێك لەوانـە ئەدیبو نووسەری بە توانـا بـوون، بـەم جـۆرە هـاوار تـا سـاڵی 1943 بوبـە پێشـەنگی زمـانو ئـەدەبی کـوردی، جـەلادەت لـەژمارەی پێشـوو لـەڕیزی پێشـەوەی ئـەدەوەی دەنووسی ((هاوار دەنگی زانینە، زانین خۆناسینە، خۆ ناسین بۆ ئێمـە ڕێگـای ڕزگـاریو خۆشیە)).

جەلادەت لە شـام، توانایـەکی ئـابووری باشـی نـەبوو، بۆیـە لـە چـەند بـارێکی ئـابووری ناخۆشـی دەژیـا، لەبـەر خراپـی بـاری ئـابووری ناچـار مامۆسـتایەتی زمـانی

فەرەنسیو پارێزەری دەکرد، لە سامحیە لە ژوورێك دەژیا ئەم ژووره ناوەندی هاوارو میوانخانەو هەم شوێنی نووستنی بوو.

لە ژمارە 20ی ساڵی 1933دا بە بۆنەی یەکەم ساڵوەگەڕی دەرچوونی گۆڤاری هاوار میر جەلادەت ئەم چەند دێرەی نووسیوە:

﴿ گۆڤاری هاوار بناغەی زمانی ئێمەی دانا، دەبێ بزانین کە زمان هێمایەکە لەو هێمایانەی بۆچوونی ئێمە، بەبێ زمان ئێمە ناتوانین خۆمان بە گەلێکی ئازادو سەر بڵند بزانین وەکو گەلانی تر کەسەر بڵندو ناسراون، هەموو گەلانی دونیا بیر لەزمانی خۆیان دەکەنەوە، گەلانی ژێردەست ئەوانەی زمانی خۆیان لەبیر نەکردووە وەکو ئەوە وان کە لە گرتووخانەیەك بن بەلام کلیلی دەرگا لەدەست خۆیان بێتو هەر ڕۆژێك ئەوان بیانەوێت دەردەچن، بەلام ئەو گەلانەی زمانی خۆیان لەبیر دەکەن، وەکو ئەو گرتوانەوان کە لە گرتوخانە کلیلی دەرگای لەدەست دوژمنەکانیان دایە دوژمنیش دەرگایان لێ ناکاتەوە، ئێستا ئێمەی کورد کلیلی دەرگا لەدەست خۆمان دایە﴾.

میر جەلادەت هەردەم چاوی لەوە بوو دەرفەتێکی بۆ برەخسیو بگەڕێتەوە کوردستان بەلام لەدوای سەرکوتکردنی سەرهەڵدانی بنەماڵەی (عالی یونس) ئەو تێگەیشتبوو کەلە ڕۆژگارێکی وا نزیك ناتوانێ بگەڕێتەوە بۆ کوردستان لەبەر ئەوە بڕیاری ژنهێنانی دا، ئەوەبوو لە ساڵی 1935 دا ڕەوشەنی بەردخانی ئامۆزای هێناو بوون بە هاوسەری یەکتر.

ڕەوشەن خان مامۆستا بوو لەڕووی ئابوریەوە ژیانو گوزەرانیان باشتر بوو لە ژیانی هاوسەرێتی رەوشەن خان و میر جەلادەتدا، کچێکیان بەناوی (سینەم خان) لە 1938/3/21 دابوو. کوڕێکیشیان بەناوی (جەمشید) لە 1939/11/9 دابوو. کوڕێکیشیان بەناوی (سەفدەر) بوو بەلام ئەو لەتەمەنی یەك ساڵی گیانی لەدەستدا، رەوشەن خان لە مێردی یەکەمیدا کچێکی هەبوو بەناوی (ئوسیما) ئەویش لەگەڵ ئەوان

دەژیا (جەمشید) لە ئەلمانیا دکتۆری تەواو کردبوو لە ساڵی 1999 کۆچی دوایی کرد، کوڕو کچێکی هەیە بەناوی (کوردۆو ئەڤین) ئێستا ئەوان لە ئەلمانیا دەژین.

سینەم خان ئێستا لە بەغدا دەژیت لەگەڵ هاوسەرەکەی ناوی (سەلاح محەمەد سەعدوللایە)، خەڵکی زاخۆیە ئەویش نووسەرو زمانزان‌و وەرگێر (ئوسیماش) لە قاهیرە لەگەڵ هاوسەرەکەی دەژی لە ساڵی 1939 میر جەلادەت دەبێت بە بەڕێوەبەری کۆمپانیایەکی جگەرەی فەرەنسی بەناوی (ڕێگی).

لەگەڵ دەست پێکردنی شەڕی دووەمی جیهانی جارێکی تر گوشاری سیاسی کەوتە سەر ڕۆشنبیرانی کورد لە سوریا، حکومەتی فەرەنسی لە ساڵانی 1943-1946 دا بە زۆری میر جەلادەتیان لە شام نیشتەجێ کرد قەدەغەبوو بچێتە دەرەوە، ئەم لەبەر ئەوەی حکومەتی سوری ساڵی 1947 ڕێی پێدابوو بەشداری هەڵبژاردن ببێ بەڵام کاتێ کەبینی لە شارەکانی کوردستان دەنگێکی زۆری بەدەست هێناوە بۆیە جارێکی تر گەڕاندویانەوە شام بەزۆری نیشتەجێیان کرد ئەم نیشتەجێ کردنە تا ساڵی 1948 درێژەی کێشا. لەکاتی شەڕی دووەمی جیهانی میر جەلادەت گۆڤارێکی تری دەرکرد بەناوی (ڕۆناهی) بە زمانی کوردی ژمارە (1)ی لەنیسانی ساڵی 1942 لە شام دەرکرد ژمارەی پێشووی لەسەر هەواڵ‌و دەنگو باسی شەڕی جیهانی بووە. بەڵام دواتر بابەتی زمان‌و ئەدەب‌و وێژەی تیادا بڵاو دەکرایەوە تا ئاداری 1945 (28) ژمارەی لێ دەرچوو، بەپیتی لاتینی دوای ئەوەی گۆڤاری هاوار لە ساڵی 1943 وەستا میر جەلادەت گرنگی بە ڕۆناهی دا. گۆڤاری هاوار لەڕێکەوتی 1932/3/15 تا ڕێکەوتی 1943/8/15 (57) ژمارەی لێ دەرچوو بەڵام هاوار چەند ساڵێك چاپ‌و بڵاو نەکرایەوە لە ڕێکەوتی 1935/8/18 هەتا 1941/4/15 ئەوکات کامەرانی برای لە لوبنان گۆڤارەکی دەردەکرد بەناوی (ڕۆژانو) بەزمانی کوردی ـ فەرەنسی. میر جەلادەت لە نوسینێکیدا باسی سێ ڕێکەوتنی مێژووی دەکات. لە ژیانی هاواردا گرنگ‌و دیارن 1932/5/15ـ و 1935/8/18ـ و 1941/4/15.

لە مێژووی یەکەمدا 1932/5/15دا بانگی هاواری کوردان دەکات بەدڵو گیان لەنێو سنووری کوردان چەند لاپەڕەیەکی گوڤاری کوردی دەرچوو لە کوردان، هاوارە، هاوارەکی نویێ، هاواری زانینو زانست ئەو ڕۆژە لە مێژوودا بەرۆژێکی بزوتنەوەی ئەدەبیو هوشیار دەزانرێ، لەو ڕۆژەدا کورد بوو بە خاوەنی ئەلفو بێیەکی کوردی سەربەخۆ. ئەلفو بێیەکی جیا لە ئەلفو بێ ی گەلانی تر.

ئیتر ئێمە لە ئەلفو بێی زمانی بێگانە دەرباز بووین، ئەو ئەلفو بێیەکی میر جەلادەت لە ساڵی 1919 دا کاری لێ دەکردن لە هاوار بڵاوی کردەوە. باسی ئەوە دەکات ئەو ڕۆژانەی ئەوان لەژێر کاریگەری سێبەری زمانی ژێر دەستیدا کاری ئەدەبیمان دەکرد، ئێستا ئێمە ڕزگاریمان بوو لەژێر کاریگەری ئەوان ئیتر ئێمە بووین بە خاوەنی زمانێکی سەربەخۆ.

میر جەلادەت بەردەوام کاری لەزانستی زمانی کوردیدا دەکرد تا زیاتر گەشە بکات پێش بکەوێ ڕۆژ بەڕۆژ شتی نوێتری دەخستە سەرو گەشەی پێ دەدا.

لە مێژووی دووەمدا 1935/8/18لە ژمارە 26ی هاوار بڵاوکرایەوە ئیتر وەستا لە ژمارەکانی پێشوو تر ئەلفو بێی زمانی لاتینی بەڕێژەیەکی باش بڵاوکرابۆوە. دوای وەستانی هاوار بە بەردەوامی نا بەڵکو جار ناجار بەر کولێك بڵاو دەکرایەوە.

لەو ساڵانەدا کورد بەڕێژەیەکی باش فێری خوێندنو نووسین ببون ئەو کات کورد ببوە خاوەنی نووسینو خوێندنی خۆیان. خەڵکێکی زۆری کورد ڕووی لە قوتابخانەکرد بە مەبەستی فێربوونی خوێندنو نووسین، فێری وانەی نیشتمانی ببون ئەوانەی نەخوێندەوارو نەزان بوون لەسەردەستی زاناکان فێربوونو هەستانە سەر پێیان.

میر جەلادەت هەردەم بانگەوازی ئەوەی کردووە باچیتر لەژێر کاریگەری زمانی بێگانە دیلو بەند نەبینن. دەربازببین، بانگەواز دەکاتو دەڵێ ماڵ وێرانینە ئێمە چەندین ساڵە بەزمانی بێگانە کارمان کردووە. عەیبە شوورەییە ئێوە فێری زمانی

خۆتان بن. مەڵێن ئێمەی کورد بێ زمانین بۆ ئێمە ڕوو ڕەشیە. شا باشی هەژاریو پیرۆزی بۆ ئەوانەی فێری زمانی خوێندن بوونە. ئێستا ئەوانە کلیلی فێربوونی زمانی خۆیان لەگیرفان دایە، لەژێر دیلیەتی زمانی بێگانە ڕزگاریان بوو. حەیفو مخابن کە نوێژ بەزمانی تر دەزانن بخوێنن بنووسن بۆ ئەوەی ئەلفو بێی زمانی خۆتان باش بناسن بۆ فێربوون هیچ کاتێك درەنگ نییە، کاتی فێربوون لەچ کەسێك ناڕواو. ئەوانەی ئەلفو بێی زمانی خۆیان نازانن زمانی تر زۆر دەزانن ڕۆژێك دادێت پرسیار بکەن بڵێن ئەلفو بێ ی کوردی چۆنە بەڵام کەس نازانێ ئەو ڕۆژە دوورە یان نزیك خوێندەواران حەوت سالْ بێ هاوار بوون، وەك ئەوە وابوو کە حەوت سالْ بێ ئاو بێ باران بن لە مێژووی سێیەمدا: 1941/4/15 ژمارەکانی تری پێشووی هاوار 26 ژمارەی لێ دەرچووە لەوانە فێری ئەلفو بێ بکەن، لەدوای دەرچوونی جارێکی تری هاوار شتی باشترو نوێ تر لەبارەی زمان بلاْودەکرێتەوە، لەژمارەکانی پێشووتردا (ئەلفو بێ)م بلاْوکردبۆوە لەداهاتوودا زیاتر گەشە بەزمانی نوسینو خوێندن بدەم وبلاْوی بکەمەوە ڕێزمان لەزمانی کوردیدا دەرفەتێکی نوێیە هەر زمانێك لەسەر بناغەی سێ هێما پێك دێت. ئەلفو بێ ڕێزمان فەرهەنگ. دەست بە بلاْوکردنەوە دەکەین، ئەگەر حەز بکات فەرهەنگەکی لەگەڵ دەبێ. بە کورتی ڕێزمان بریتیە لەڕاستی نووسینو ڕاستی گفتو گۆکردن ئەو ڕێزمانەی ئیمڕۆ لە هاوار بلاْودەکەمەوە بناغەی ئەوم لە ساڵی 1929دا لە (حەسەکە) دانابوو. لەو کاتەوەڕا من کارم تێدەکرد پێرار من ڕێزمانێکی قوتابخانەم لەگەڵ هەندێك شتی تر ئامادە کردبوو بەڵام لەگەڵ دەست پێکردنی شەڕ نەمتوانی چاپیان بکەم.

ئێمە ڕۆژ بەڕۆژ پێویستمان بەڕێزمان دەبێ ئەو گەنجانەی فێری خوێندنو نووسین دەبن، دێن پرسیاری (قواعدی) زمانی خۆیان دەکەن ڕێزمانێکیان دەویست لەو کاتانەدا من جارێکی تر بڕیاری چاپو بلاْوکردنەوەی لە نوێی هاوارمدا. ئەو کات بێ دەستم بەدابەشکردنی ڕێزمانێکی تر کرد. ڕێزمانی قوتابخانە بناغەی نوسینی ڕێزمانی

کوردی، ئێستا ئەو ڕێزمانە لە هاوار بڵاودەکـە مـەوە پـەرتوکێکی تـرم نوسـیوە بـەناوی پەرتوکی (سینەم خانی) تایبەت بـەڕێزمانی منـاڵانی بچووك کاتێك تـەواوم کـرد لەگـەڵ هاوار چاپی دەکەم.

ئـەم چـەند دێرانـە تایبـەت بـوون بـە مێـژووی هـاوار مـیر جـەلادەت چـەندین نووسینی بڵاوکردۆتەوە تیایدا گلەیی‌و گازاندەی لە کوردی زاناو نەزان کردووە.

ئەو هەردەم داوای کردووە لە داهاتووی نوێدا (فێرین، فێربن، فێربن، فێرکـەن، فێرکەن، فێرکەن). بەردەوام گوتویەتی هەر کوردێك خوێنـدن‌و نووسـینی هـەر زانسـتێك دەزانن ئەوانە فێر بکات کە نـازانن بـەدوای نەزانانـدا بگـەڕێن‌و فێریـان بکـەن فێربـوون‌و فێرکردن تەنیا ڕێگەیەکە بۆ پێشکەوتن. دەتوانن خۆشـترو بـە ئـازادی بـژین. ڕای وابـوو تێگەیشتن‌و فێربوون زیـاتر بوونـە گـۆڕانێکی باشـترو چـاکتر لـە پێشـتر دێتـە پێشـەوە. چونکە جاران ئەلفـو بێ بەتەنها هەبوو بەڵام ئێسـتا ڕێزمـانیش لەبـەر دەسـت دایـە، بـۆ بونی زمانێکی کوردی پاك‌و پوخت‌و بێگەرد.

دوا ساتەکانی ژیانو ماڵ ئاوایی میر جەلادەت

لەبەر خراپـی بـاری ئـابوریو ژیـانی خێزانـی میرجـەلادەت ناچـار بـوو دەسـت بەکارێك بکات بۆ دابین کردنی پێویستیەکانی ژیانی ڕۆژانە ساڵی 1950 چوو لە گونـدی (حاجان) لـە نزیـك سـنوری سـوریا دەسـتی بـەکاری کشـتوکاڵی کـرد. چـەندین هـاوڕێی دەوڵەمەندی هەبوو ئەوان دەیانویست یارمەتی بدەن بەلام ئەو ڕازی نـەدەبوو بەمـە. بـۆ ئاودانی پەمۆو زەویەکان بیرێکی لێ دابوو ناوی بیرەکەی نابو (بیری قەدەرێ) هـەر بـەو ناوەش نامەی بۆ دۆستو ئەندامانی بنەماڵەکەی دەنووسی.

لـە 1951/7/15 کاتـژمێر 9 ی بـەیانی لـە ئـەنجامی کارەسـاتێك کـە لەسـەر لێـوی بیرەکەوە وەستابوو کەوتە ناو بیرێو گیانی لەدەستدا.

چەند بۆچونێك هەیە لەسەر چۆنیەتی مردنی میر جەلادەت دەڵـێن گوایـە لەسـەر لێـوی بـیر وەسـتاوە تووشـی سـەکتە بـوەو کەوتوەتـە نـاو بیرەکـەوە ڕایـەکی تـریش گوایـە کەوتوەتـە نـاو بـیرو گیـانی لەدەسـت داوە. میرجـەلادەت لـە گۆڕسـتانی شـێخ خالیـدی نەقشبەندی لە شام لە پاڵ گۆڕی میر بەدرخانی باپیری شاردراوەتەوە.

لەسەر کێڵی گۆڕی مـیر جـەلادەت پارچـە شـیعرێکی (قـەدری جـانی) دۆسـتو هـاوڕێی نوسراوەو هەڵکەندراوە.

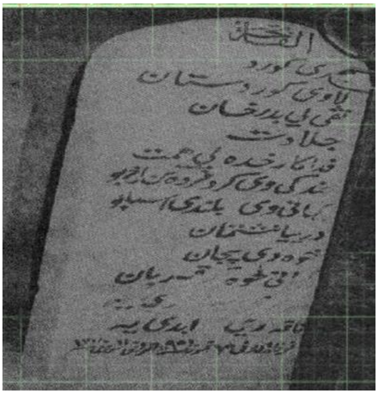

میری کورد

لاوی کوردستان

ناوی بەدرخان

جەلادەت

فداکاری فدە بێ هیمەت

هیندەکێو بێ کو فید دبن اخ بو

گیانیو بێ بلێند بێ ئاسمان بێ بو

نەمریە زندیە

ناوێ وی ئەبەدیە

میر جەلادەت لەژیانی ئاوارەییو کولەمەرگی ڕۆشنبیری خۆیدا بێجگە لەدەرکردنی چەند گۆڤارێكو چەندین پەرتوکیشی نووسیوە بەرهەمەکانی:

1. ئەلفو بێی کوردی.

2. ڕێزمانی کوردی.
3. ڕێزمانی ئەلف‌و بێی کوردی.
4. فەرهەنگی کوردی.
5. دیباجەی نوێژی یەزیدیان.
6. دیباجەی مەولوودی.
7. لاپەڕەکانی ئەلف‌و بێ.
8. گۆڤاری هاوارو ڕۆناهی.
9. نامەیەك بۆ مستەفا کەمال.

وەرگێرانی چیرۆك‌و چەندین نووسین‌و گوتاری چاپکراو چاپ نەکراوی هەیە میر جەلادەت‌و کامەرانی برای جگە لە گۆڤار دەرکردن چەندین پەرتوکی بەنرخیان پێشکەش بە پەرتوکخانەی کوردی کردووە سڵاو بۆ گیانی سوارچاکانی بنەماڵەی بەدرخانیەکان ئەوانەی مێژوویەکی پاك‌و بێگەردیان تۆمار کردوە لەنێو لاپەڕەکانی مێژووی کورددا لە پێناو خزمەتکردنی گەل‌و نیشتمانەکەیان سڵاو بۆ مامۆستاو سیاسەتمەدارو ڕۆژنامەوان‌و ڕۆناکبیری کورد میر جەلادەت.

1. ئەم زانیاریانەم لە ئەحمەد قمری بەرواری وەرگرتووە.
2. لە ڕێگای گۆڤاری هاوار توانی جەوانان فێری ئەلف‌و بێی لاتینی بن بۆ نووسین‌و خوێندن وەهەروەها توانی یەکگرتوویی لەنێو ڕێنووس‌و شێوە دیالکتیکی کرمانجی بکا. توانی ئەدەبی میللی لە فەوتان ڕزگار بکا... توانی زۆرینەی چین‌و توێژەکانی ئاشت بکاتەوەو لێکیان نزیك بکاتەوە.
3. جەلادەت بەدرخان کاتێك لە (میونیخ) پرۆفیسۆر (روسی هاچ)ی بۆ یەکەم جار چاوپێکەوت، بە میر جەلادەتی گوتبوو کاتێك سەیری پەرتوکێك دەکەی باس

لە کوردستان بکات قسە لەگەڵ هەر کەسێك دەکەی شتێك لە بارەی کورد بزانێ. ڕاستەوخۆ قسە لەسەر بەدرخانیەکان دەکات.

4. یوسف ئەحمەد مەنتك2004/9/22ئەڵمانیا

دەرووی پێنجەم :

کامەران بەدرخان

1979 -1895

لە ڕێکەوتی 21 ئاب سالّی 1895 لە دمشق لەدایك بووە قۆناغەکانی پەروەردەیی وەکو براکانی بووەو ژیاوە. لە سالّی 1922 لەگەڵ جەلادەت بەدرخان بەنیازی خوێندن ڕوودەکەنە ئەڵمانیا لەنێوان سالآنی 1922– 1924 لە میونیخ لەگەڵ یەکتربوون لە زانکۆی لایزیك ئەلمانیا دکتۆرای لە صفوف وەرگرتووە.

لە سالّی 1947 لە فەرەنسا (سەنتەری توێژینەوەی کوردی) دامەزراند دەرسی زمانو ئەدەبی کوردی لە پاریس لەبەشی زمانی زیندووی نەتەوەکانی شرق، لەنێوان سالآنی 1947– 1970دا دەوتەوە. لە باریس کاری باشی دەکرد بۆ ڕاکێشانی سەرنجی ڕای گشتی دەرهەق بەدۆزی کورد، لە سالّی 1948 بە هاوکاری خوێندکارانی

کوردی ئەوروپا گۆڤارێکیان دەرکرد لە فەرەنسا بەناوی (بولتەن) بۆ بلاوکردنەوەی زانیاری دەربارەی کێشەی ڕەوای گەلی کوردو ناساندنی بەدونیا- ئەم گۆڤارە بەزمانی ئینگلیزیو فەڕەنسی بلاو دەکرایەوە تا ساڵی 1960 توانیان زیاتر لە 51 ژمارەی لێ دەرکەن.

لە ساڵی 1949 لەگەڵ چەند قوتابیەکی تری کورد کۆمەڵەیەکی قوتابیانیان دامەزراند، بەمەبەستی هاوکاری کردنی ئەو قوتابیانەی کەتازە دەگەیشتنە ئەوروپا- ئەم کۆمەڵەیەش بەناوی (کۆمەڵەی لاوانی دیموکراتی کورد) بوو، عیسمەت شەریف وانلیو نورەدین زازاش ئەندامی دامەزرێنەری ئەم کۆمەڵەیە بوون تا سەفەری ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکای کرد، ڕاپۆرتێکی دەربارەی وەزعی گشتی کورد پێشکەش بە ئەمینداری گشتی نەتەوە یەکگرتوەکان کرد.

لە ساڵی 1961 دا توانی ڕای گشتی ئاگاداربکاتەوە سەبارەت بە شۆرشی کوردستانی باشور. دەربارەی هێرشی دڕندانەی سوپای عێراق بۆ سەر هاولاتیانی کوردو لەناوبردنی بە کۆمەڵی کوردو سوتاندنی گوندەکانی کوردستان - توانی ڕۆژنامە نووسانی بیانی بێنێتە ناوچە ئازادکراوەکانی کوردستان بۆ دووەم جار سەفەری نەتەوە یەکگرتوەکانی کرد بۆ گەیاندنی دەنگی شۆڕشگێرانی کورد بەدونیا.

ساڵی 1970 چووە ڕیزی هێزەکانی پێشمەرگەی کوردستانی باشوور لەنزیکەوە لەگەڵیان دەژیا. چاوی بەزۆر خەباتکارانی ئەوکات کەوت. ساڵی 1979 کۆچی دوایی کرد.

لەنێوان ساڵانی 1943– 1946لە لوبنان – بەیروت د. کامەران بەدرخان گۆڤاری (ڕۆژانو ـ ستێر)(6)ی چاپو بڵاوکردۆتەوە.

دەرووی شەشەم:

ڕەوشەن بەدرخان

1909- 1992

6. گۆڤاری شێر بە ئەلفو بێی لاتینی دەردەچوو لە ساڵی 1943 تەنها 3 ژمارەی لێ دەرچووە. ڕۆژنامەی (ڕۆژانو) لە ساڵی 1942 بەزمانی کوردی فەرەنسی چاپو بڵاودەکردەوە. 73 ژمارەی لێ چاپو بڵاوکراونەتەوە تا ساڵی 1946.

ڕەوشــەن بــەدرخان کچــی محەمــەد ســاڵح بــەدرخانو خێزانــی جــەلادەت عــالی بەدرخانە. هەردوکیان خزمەتێکی زۆریان بە بزاڤی ڕۆشنبیری کوردی کردووە. بەتایبەتی جەلادەت کە لەنێو ڕۆشنبیرانی کورد جێگایەکی تایبەتی هەبوو.

ڕەوشــەن لــە 11تمــوز 1909 لــە قەیســەری لــەدایکبووە کاتێــك خێزانەکــەیان گوازرانەتەوە بۆ ئەستانبۆڵ تەمەنی دوو ساڵان بووە. باوکی م. ساڵح بەدرخان ئەو کات بەڕێوەبەری سجلات بووە لە قەیسەری (قیصری). لە ساڵی 1913 گوازراوەنەتــەوە بـۆ شام. باوکی بۆ ماوەیەکی زۆر بێکار بووە(7). لە ساڵی 1915 باوکی دەستی بەکار کرد ئەویش بوبە بەڕێوەبەری کرێکاران لە زیندانی شام، دوای ماوەیەك تووشی نەخۆشی بوو لە ڕێکەوتی 30ی تموزی 1915 باوکی ڕەوشەن بەدرخان کۆچی دوایی کرد. ڕەوشــەن خــان لــە قوتابخانــەی (الشــرقی) دەســتی بەخوێنــدن کــرد بــەزمانی تــورکی دوای گۆڕانکارییەکانی جیهان لەناوچەکە تورك ناچار لـە شـام چوونە دەرەوە. بـە عـەرەبیو ئینگلیزی دەرسی خوێندوە- پەیمانگای مامۆستایانی تەواو کردووە. بووە بە مامۆستا لە ساڵی 1925 لە شاری (کرك) لە ئـوردن دامـەزراوە بـووە بـە مامۆسـتای زمـان ـ زمـانی تورکی، عەرەبی، ئینگلیزی، فەرەنسی، زانیوە.

---

[7]. ئەم بەڵگەنامانەی ڕەوشەن بەدرخان پاراستویەتی تیایدا هاتووە دەوڵەتی عوسمانلی مانگانەی بۆ بنەماڵەی بەدرخان بڕیبوّوە لەجیاتی ئەو (ملکەی) ئەوان دەستیان بەسەردا گرتبوو لەنەوە بۆ نەوە وەکو میرات سورەیە پابەندبوو بەدانی ئەم مانگانەیە بۆ ئەوانەی بۆلای ئەو دوور خرابوونەوە. بەڵام لەسەردەمی فەرمانڕەوایی ئەتاتورك بڕیاری ئـەوەیان دا مانگانە بەرماڵە تەنها بۆ ئەوانەی لەناو سنوری تورکیا دا دەژین بدات. بەڵام سورەیە بـەردەوام بـوو تا ساڵی 1929 ئەو کات مەرجەکانی بەرماڵە پێدانی گۆڕی بـەوەی کـە یـەکێك لـەو بنەماڵەیـە کاتێـك بمرێت بەرماڵەکـەی بـۆ دەوڵـەت دەبێت نـەك بـۆ نـەوەکان بـە مـیراتو بمێنێتـەوەو وەری گـرت واتـە (میراتگر) کامەرانو جەلادەت مانگانەیەکی کەمیان وەردەگرت تا ئەو کاتەی کۆچی دواییان کرد.

لە سالّی1927، گەڕایەوە بۆ سوریا لە قوتابخانەیەك دەرسی عەرەبی دەگوتەوە، ڕەوشەن بەدرخان لە سالّی 1929 شووی کردووە، بەلاّم دوای 20 مانگ لە مێردەکەی جیا بۆتەوە کچێکی لێی بووە بەناوی (ئوسیما) ئەم کچەی لە (میسر) دەژی.

سالّی 1932بو بە ئەندامی یەکێتی ژنانی سوری لە سالّی 1935 شوو بە میر جەلادەت بەدرخانی ئامۆزای دەکات کوڕێکیان دەبێتو دەمرێت دواتر کچێکیان دەبێت بەناوی (سینەم) لە سالّی 1938. وە لەسالّی 1939 کوڕێکیان دەبێت بەناوی (جمشید) لە سالّی 1944 ئامادەی کۆنگرەی ژنانی جیهان دەبێت لە قاهیرە بە نوێنەری ژنانی سوری لە سالّی 1946 دەبێتە بەڕێوەبەری قوتابخانە.

لە سالّی 1947 دەبێتەوە بێژەر لەبەرنامەی منداڵان لە (ازاعەی سووری) سالّی 1951 جەلادەت بەدرخانی هاوسەری کۆچی دوایی دەکات کۆچی میر جەلادەت کاریگەری هەبووە لەسەر رەوشەن بۆیە ووتویەتی مێردم نەبو بەڵکو باوکێکی کراوەو مامۆستایەکی فێرکەربووە بۆیە هەردەم ئامۆژکاریەکانی بەبیر هاتۆتەوە کەچۆن مرۆڤێك بووە بۆ ئامۆژگاری کردنی ڕەوشەن.

لەسالّی1956ڕەوشەن خان لەگەڵ د. نوری دەرسیمیو حەسەن هشیارو حەیدەر محەمەد عوسمان ئەفەندی (جمعیة المعرفة والتعاون الکردی) یان دامەزراند.

بەردەوام بووە لەسەر کاری مامۆستایەتی تا سالّی 1964 تقاعد بووە لەسالّی 1971 سەردانی کوردستانی باشووری کردووە بەشداری لە کۆنگرەی یەکێتی ژنانی کوردستاندا کردووە.

کاتێك لەسەر جێگاکەی لەسەرە مەرگ دابووە لە (بانیاس) سالّی 1992 گوتویەتی[8]. (کوڕم کاتێك ئێمە گەورە بووین، ئێوە بچووك بوون، ئیمرۆ ئێوە گەورەن،

---

[8]. هەروەکو پێشتر سەردانی ڕەوشەن بەدرخانم کرد لە بانیاس بینیم لەسەر جێگاکەی لەسەرە مەرگدایە لەکاتژمێر 2ی شەو گیانی لەدەستدا. کەسێك لەوێ نەبوو جگە لە (ئەسیمەی) کچیو

بەڵام بەداخەوە ئێمە کۆتاییمان هات، کوڕەکەم یەکتریتان خۆش بوویت، پشتگیری و هاوکاری یەکتر بکەن. جیا مەبنەوە لە یەکتر، دەڵێم یەکێتی کوردم بدەیێ، کوردستانێکی سەربەستت دەدەمێ).

ڕەوشەن بەدرخان کەسایەتیەکی بەهێزو بە باوەڕ بووە خزمەتێکی زۆری بە ڕۆشنبیری کوردیو دۆزی کورد کردوە بۆیە هەر لەسەرە مەرگیش دا ئاواتی ڕزگاریو سەربەخۆیی کوردستان بووە.

لە گۆڤاری (هاوار) کاری کردوە وەکو وەرگێرو نووسەرو ڕۆژنامەنووس یەکەم ژنی کورد بووە ووتاری بە کوردی لە گۆڤاری هاوار بە ئەلفو بێی لاتینی بلاّوبکاتەوە. لە کۆنگرەی یەکەمی وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستو دەریای سپی ناوەڕاست لە ساڵی 1957 لە (ئەسینا) وەکو نوێنەری ژنانی کوردستان بەشدار بوو ئەم کۆنگرەیە بە مەبەستی دژایەتی کردنی داگیرکەران بەسترابوو.

لە ساڵی 1971 کرا بە ئەندامی (فەخری) کۆڕی زانیاری کوردی ـ لە عێراق کاری ئەوەیان پێ سپارد هەر شتێك تایبەت بە کورد لە بەڵگەنامەو نوسراوی چاپکراو دەست نووس کۆیان بکاتەوە ئەویش چوو بۆ ئەستانبوڵو ئەرکەکەی بەسەرکەوتویی ئەنجامدا.

ڕەوشەن بەدرخان لەبارەی کۆنگرەی ساڵی 1957ی ئەسینا دەڵێ توانیم (5) کارتی دەعوەتنامە لە ڕێگای ڕۆژنامە نووسانی لوبنانی بەدەست بێنم کە پەیوەندیەکی

خزمەتکارو گەنجێکی کورد. ئێمەش ئەوەی پێویست بوو جێ بەجێمان کرد. جنازەکەمان برد بۆ شام، بە یاوەری ئەم لاوەی لەوێ بوو (ابو هوزان)و لاوێکی تر لە مەراسیمی ناشتندا هاوڵاتیانی گەڕەکی کوردان وەهەندێ لە برادەرانو خۆشەویستانی بنەماڵەی بەدرخانیەکان. لە کوردو عەرەب بەشێوەیەکی ڕێكو پێك بە خاکمان سپارد، لەسەر داوای ئەسیمەی کچی هیچ کەسو لایەن وتارو شیعریان نەخوێندەوە، بۆ ڕاگرتنی ئارامیو وەزعی گشتی (دلاوەر زەنگی) وەرگێری پەرتوکەکەی مالمیسانژ.

باشم هەبوو لەگەڵیان. بەناوی دەعوتی کوردستان بۆ بەشداری. هەندێ لە سیاسەتمەدارانی کوردستانی باشوور ئەو کات لە شام بوون پێم گوتن کە شتێکی وا هەیە بەڕێوە, سەرەتا ئامادەیی خۆیان نیشان دا بڕیار بوو بێن لەگەڵم بەڵام کاتێك دەعوەتنامەکان گەیشتن هەر کەسێك پاساوی شتێکی هێنایەوەو نەهاتن لەگەڵم، لە کۆی هەموو دەعوەتنامەکان تەنها من مامەوە بچم، ئەو کاتیش باری مادیم زۆر خراپ بوو بۆ مسروفاتی چوونو گەڕانەوەم یارمەتی مادیشیان نەدام، بەڵام کرێکارێکی کورد جوامێرانە لە شام هەندێ پارەی داوەتیۆ پێی گووتوە ئەمە بەشی مناڵەکانمە بەڵام خوازیارم لێم قبولّ بکەی. ڕەوشەن بەدرخان لەبارەی ئەم هەڵوێستەی کرێکارە کوردەکە گووتویەتی ئەم هەڵوێستە زۆر کاری لێ کردوومو پارەکەم وەرگرت, بەڵام تا مردن ئەوە لەبیر ناکەم. ڕۆژانی کۆنگرە کورسیەکان بە بەتاڵی ماوەتەوە وتارێکی خوێندۆتەوە وا دیارە وتارەکەی زۆر کاریگەر بووە بۆیە نوێنەرانی عەرەبی پێی دڵتەنگ بوونە، بەزمانی فەڕەنسی وتارەکەی دابەشی سەر ئەندامانی بەشدار بووی کۆنگرەکە کردووە[9].

دڵە گەورەکەی ڕەوشەن بەدرخان لە 1992/6/1 لە لێدان کەوت بۆ یەکجارەکی ماڵئاوایی لەگەڵ کورد کرد لە (بانیاس) لەنێو ماڵەکەی خۆیدا. دواتر لە شام لە گۆڕستانی شێخ مەولانا خالد نەقشبەندی لەپاڵ گۆڕی میر جەلادەت نێژراوە.

---

[9]. لەسەر دەمی ژیانیدا ڕەوشەن خان هەوڵی داوە بۆ گۆڕی میر بەدرخانو میر جەلادەت چاك بکاتەوە، کە لەگۆڕستانی شێخ خالد نەقشبەندی نێژراون. بەڵام لەلایەن ئاسایشی سووری کرێکارەکانیان گرتبوو بە بیانووی ئەوەی دەیانەوێ. ئەم گۆڕانە بگوازنەوە بۆ جێگای بابو باپیرانیان لە کوردستان، بەڵام دوایی کۆچی ڕەوشەن بەدرخان بە یارمەتی هەندێ لایەنی ڕەسمی کوردی نونرا گۆڕەکان چاك بکرێنەوە–لە پەرتوکەکەی مالمیسانژدا لە سەر بەدرخانیەکان لە جەزیرەی بۆتان لە نوسخە عەرەبیەکەی دلاوەر زەنگیدا کە وەری گێراوە بۆ سەر زمانی عەرەبی داهاتووە.

ڕەوشەن خان ژنێکی بەتواناو کارامەو لێهاتوو بووە لەبواری بزووتنەوەی ژنانی کوردو خزمەتی وشەی کوردیو مێژووی گەلەکەی. وە جێگەیەکی تایبەتی لەنێو مێژووی بنەماڵەکەیان و مێژووی کوردا گرتووە، چالاکو کارامە بووە لە هەر کارێك کە پێی سپێردراوە بە ئەمانەتەوە ئەنجامی داوە.

چەندین بەرهەمی بەچاپ گەیاندوە چ لەبواری وەرگێڕان وە چ لەبواری چاپ کردن:

1. مذكرات امراة ـ دمشق ج1 ، 1951.
2. مذكرات معلمة.
3. محمد حسن شنوى ـ الرد على الكوسمو بوليتيه ـ ناوی خۆی لەسەر نەنویسوە.
4. مكرم كامل ـ غرامى والامى ـ دمشق – 1953.
5. ترجمة رسالة التى كتبها جلادت عالى بدرخان – نامەیەك بۆ کەمال مستەفا پاشا سەرۆکی تورکیا ـ روشن بدرخان ـ ترجمة ـ 1990.
6. صالح بدرخان مذكراتى ترجمة الى العربية ـ روشن بدرخان طبع دلاور زنگی ـ 1991.
7. لە ساڵی 1954 چەند شیعرێکی شاعیری کورد گۆرانی وەرگێڕاوە.

جگە لەم پەرتوکانە چەند پەرتوکێکی تریشی لە تورکی وەرگێڕاونەتە سەر زمانی عەرەبی بەڵام تا ئێستا چاپ نەکراوە.

8. مذكرات امراة ج2.
9. یادی ئەمیر جەلادەت بەدرخان لە ساڵی 1953 لە دمشق بە عەرەبی چاپکردووە.

دەرووی حەوتەم:

لەیلا بەدرخان

1986-1908

لەیلا کچی عبدالرزاق بەدرخانو دایکیشی ناوی هنریت بەدرخان بۆلۆنی بووە دایکی لەیلا سەماکەرێکی بەناو بانگو ناسراو بوو. لەیلا دراسەی بالیەی خوێندبوو لە ئەڵمانیا– سەمای کوردی لەسەر شانۆ پێشکەش دەکرد کچێکی هەیە بەناوی نیلین لە ولاَتانی وەکو فەرەنساو بلجیکاو هولنداو ئسپانیاو ئەمریکاو سوید سەمای بالیەی پێشکەش کردووە نازناوی شاژنی (بلقیس)ی وەرگرتووە لە ڤیستڤاڵی سالزبورگ چەند سەمایەکی پێشکەش کردبوو بەناوی (سەمای دروز) (بصمة البرس) الهیروغلافیە سالاَنێکی زۆر بەردەوام بووە لەسەر کاری سەما کردن، گۆڤارو ڕۆژنامە فەرەنسیەکان لێکۆڵینەوەیان زۆر لەسەر شێوازی سەماکانی کردووە ڕۆژنامەکانی وەکو (لیبرتبەو غاید موزیکالو لوفیگارو- لاسماین بارەس لیە دیانس.

لە ڕاگەیاندنی نایلۆ هەڵواسراوەکان بە ئەمیرەی کوردی ناویان دەبرد لە ساڵی 1986 لە باریس کۆچی دوایی کردووە.

دەرووی هەشتەم :

ڕۆژنامەی کوردستان

کردستان

ڕۆژنامەی کوردستان[10]. لە 22ی ئەبریلی 1898 تا (4)ی ئەبریل 1902 چاپو بڵاوکرایەوە. ئەو سەردەمەی ڕۆژنامەی کوردستانی تێدا دەرچوو بە قۆناغی سەرکوتکردن ناو دەبرێتو لە هەمان کاتیشدا بۆ مێژووی ڕۆژنامەنووسی کوردی بە قۆناغی ڕێنسانسی کوردی دەناسرێت.

لەو کاتەدا سەرجەم سەرهەڵدانو شۆڕشەکانی کورد لە باکوری کوردستاندا بە دڕندانەترین شێوە سەرکوت دەکرا، ئاشکرایە ئیمپراتۆریەتی عوسمانلی لەدروستبوونیەوە تا ئەو ڕۆژەی خرایە گۆڕی مێژووەوە بە ئیمپراتۆریەتێکی دڕندەو بەرپەریو دواکەوتوو ناسراوە، بگرە ئەو توندو تیژیو بەربەریەتە بۆتە کلتورێکی دیاری تورك کە تا ئەمڕۆش پێی ناسراون.

[10]. لە یادی 106 ساڵەی ڕۆژی ڕۆژنامەگەری کوردی لە گۆڤاری پێشهات ژ 6 حوزەیرانی 2004 وتارێکم بڵاوکردەوە بە کوردی. بەڵام من لێرەدا بەپێی تواناو ئەو زانیاریانەی زیاتر بەدەستم کەوتوون بەدرێژیو تێرو تەسەل تر باسم لە ڕۆژنامەی کوردستان کردووە.

لە ساڵی 1896 میرانی کورد دەست دەکەن بە هاندانی خەڵك بۆ خۆ ڕێکخستنو کاری نهێنی تا لە خراپەکاری عوسمانیەکان بەدووربن، چونکە ئەو کات حکومەت زۆربەی میرە کوردەکانی بردبووە ئەستانبۆل لە ساڵی 1897[(11)]. میر مەدحەت بەدرخان ڕادەکاتو ڕوو دەکاتە وڵاتی

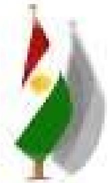

میسرو لە پێناو بەرژەوەندییەکانی گەلی کوردو ناساندنی دۆزی گەلەکەی بەدونیاو بە مەبەستی بەرگری کردن لە کوردو ڕووبەڕووبونەوەی سوڵتانی عوسمانی، هۆشیارکردنەوەی ڕۆلەکانی گەلی کورد، لە قاهیرە درێژە بە خەبات دەدات.

بۆیە میر مەدحت بیری لەوە کردەوە ڕۆژنامەیەك دەربکات. ئەویش ئەوەبوو کە لە 22ی ئەبریلی 1898 یەکەم ژمارەی ڕۆژنامەی کوردستانی دەرکرد. ئەم ڕۆژنامەیە بووە سەرقافلەی مێژووی ڕۆژنامەگەری کوردی.

مەدحەت بێ ئومێد بووە لەوەی کە بتوانێ لە ڕێگەی شۆڕش بگەن بە ئامانجی سەربەخۆییو ڕزگاری یەکجارەکی. لەبەر زوڵمو زۆری دەوڵەتی عوسمانلی ئەوەندە دڕندەو نامرۆڤانە بوونە دەرهەق بەنەتەوەی کورد ڕوحمی پێ نەکردوون، بواری ئەوەی

---

[11]. بۆ زانیاری زیاتر لەبارەی میر مەدحەت بەدرخان لەزۆر کارو چالاکی لەگەڵ ئەمین عالی بەدرخان بەشدار بووە، دامەزراندنی (کۆمەڵەی زانینو بڵاوکردنەوەی کوردی) دەرکردنی ڕۆژنامەی کوردستان. بۆماوەیەك کراوەیە بەڕێوەبەری ئیدارەی هەرێمی دەرسیم*، دوای کوشتنی ڕەزوان شا دوور خراوەتەوە بۆ مەکە*. بەشدار بوون لە هەڵگیرساندنی ئەو ڕاپەڕینەی لە 1889 لەگەڵ ئەمین عالی بەدرخان لەنێوان تەرابزۆنو ئەرزرۆم هەڵگیرسا بەڵام دواتر شکستی هێنا. *. نوری دەرسیمی دەڵێ لەوە بەدواوە زانیاری زیاتر لەبارەی میر مەدحەت بەگەوە لامان نییە.

بێ نەداون لەهیچ لایەنێك لەلایەنەکان لە ئیدارەی دەوڵەت ڕۆڵی کاریگەرو بەرچاوی خۆیان بگێڕن یا شوێنی وای پێ ڕەوا نەبینیون تا لەوێوە خزمەت بە گەل‌و نیشتمان بکەن. لەسەر ووتاری یەکەمین ژمارەی ڕۆژنامەی کوردستان مەدحەت بەدرخان مەبەست لە دەرکردنی ئەم ڕۆژنامەیەیَ لە وتارێکدا

نووسیوەو ڕوونیکردۆتەوە بەم شێوەیە (بەداخەوە کورد کە لەزۆر نەتەوە زیاتر خاوەنی بیرو هۆشن، جوامێرن، لە ئاینی خۆیاندا ڕەواو بەهێزن، بەڵام وەکو نەتەوەکانی دیکە خوێندەوارو دەوڵەمەندنین، نازانن دراوسێکانیان چۆنن‌و چی ئەکەن‌و ئاگایان لێ نییە، بۆیە پشت بەخوا ئەم ڕۆژنامەیەمان نووسیو بە پشتیوانی خوای گەورە لەمەودوا هەر پانزە ڕۆژ جارێك بڵاوی دەکەمەوە. ناوی ڕۆژنامەکەشمان ناوە کوردستان‌و لەم ڕۆژنامەیەدا سودەکانی زانست‌و زانیاری باس دەکەم، لەچ جێگایەك لە مرۆڤ دەبێت، لە چ جێگایەك خوێندنگای باشی هەیە پیشانی کوردی دەدەم، لەچ جێگایەك شەڕ بێت هەڵوێستی وڵاتانی گەورە چی دەبێ‌و چۆن شەڕ دەکەن، چۆن بازرگانی دەکرێت، هەموویان باسی دەکەم تا ئێستا هیچ کەسێك ڕۆژنامەیەکی وەك ئەمەی بڵاو نەکردۆتەوە) لەکاتی دەرکردنی ژمارەی یەکەمی ڕۆژنامەکەدا مەدحەت بەگ کارتێکی نووسیوە بە فەرەنسی، ئامانج‌و مەبەستەکانی خۆی تیایدا

ڕوون کردۆتەوە لەگەڵ ژمارەی یەکەمدا بۆ ئەو کەسانەی ناردووە کە ڕۆژنامەکەی بۆ ناردوون: ((گەورەم زۆر بەختیارم بەوەی کە ژمارەی یەکەمی ڕۆژنامەی کوردستانتان بۆ دەنێرم، ئەوەی هەر ئێستا لە قاهیرە دامەزراندوە. ((نەتەوەی من، کە نەتەوەی کوردە، ژمارەیان 6 ملیۆن کەسە لە ئاسیایی بچووکدا، زمانیان گەلێك کۆنە، ئەمە یەکەمین جارە کە بەم زمانە ئەو ڕۆژنامەیەم بڵاوکردۆتەوە، بۆ مەبەستی تێگەیاندنی زانیاریو گیانی خۆشەویستی لەناو ڕۆڵەکانی نەتەوەکەمداو هاندانی کوردەکان بۆ ئەوەی ڕێگەی پێشکەوتنو شارستانێتی نوێ بگرن، لەهەمان کاتیشدا ئەدەبی نەتەوەی خۆیانیان پێ نیشان بدەین)). " باوکم میر بەدرخان، لەجەنگی سەربەخۆیی کوردستان دابەشدار بوو، دژی حکومەتی عەبدولحەمید، ئەو کەسەی کەژیانی لە بنەماڵەی ئێمە قەدەغەکرد لە نیشتمانی خۆماندا. لەبەر ئەمە ڕوومکردە قاهیرە، وە لەبەر ئەوەی دەمەوێ نیزامو ئاسایش پاڵ بەسەر کوردستاندا بکێشێت،

بڕیارم دا لە ڕێگەی ئەم ڕۆژنامەیەوە هەموو توانای خۆم لە دوورەوە تەرخان بکەم بۆهەموو کارێك کە قازانجو بەختیاریو پەروەردەکردنی بیری تێدابێت بۆ هاوڵاتیانی کورد.

بۆیە میر مەدحەت بیری لە دەرکردنی ئەم ڕۆژنامەیە کردەوە کە ئەمەش بەڕێگا چارەیەك دەزانیێ بۆ نەتەوەکەی تا لاوانی کورد لەڕێگەی ئەم ڕۆژنامەیەوە. هۆشیارو چاوکراوە بن لەلایەنەکانی ڕۆشنبیریو زانستو بازرگانی. بە کورتی مەبەستی بۆ فێرکردنو پەروەردەو هۆشیاری بوو.

عدد ٥ ـ سالا ئوئلي ـ روپه ۱

کردستان

۱۳۱٥

عنوان

دمرده (کردستان) غزته‌ی صاحب ومحرری بدرخان پاشا زاده

مقداد مدحت

هر طبعده . . ۲ نسخه کردستان ولات مطالعه ارسال و وساطتلریله قرا وقصبات نشر وتعمیم اولنه‌جقدر

کردستان خارجنده هر یر ایچون سنه‌لك ابونه بدلی ۸۰ غروشدر

کردستان داخلنده خصوصی استپانلره مجاناً کوندریلور

یازده روژاده جارکی تیت نفیساندن جریده یا کردی‌یه

کردلری تحصیل علوم وفنونه تشویق ایدر نصائح وادبیات کردیه‌یی حاوی

اون بش کونده بر نشر اولنور کردجه غزته‌در

غزته‌نك مسلکنه موافق عربجه ترکجه فارسیجه مکتوبلر کردجه‌یه بالترجمه نشر اولنور

چپی فی کاغذکی ریکه ژمنره دڤی سر کاغذی وها بنفیسه :

بعصر نجل المرحوم بدرخان پاشا مقداد مدحت بك

هرجاو دو هزار جریده یا ازی ریکم کردستانی ده بلاش بدن خلکی

روژا پنجشمي‌ده ۲۷ محرم الحرام سنه ۱۳۱٦ پنجشنبه فی ٤ حزیران سنه ۱۳۱٤

شوکتلو عظمتلو سلطان عبد الحمید خان ثانی حضرتلرینه

عرضحال عبیدانه مدر (نومرو ۲)

پادشاهم! دولت ابد مدت عثمانیه‌لرینی تشکیل ایدن اقوامدن منسوبی اولدیغم کرد قومنك خلقةً وموقعاً حائز اولدقلری اهمیتدن دولایی شایان تعلیم واصلاح اولدقلرندن کردستانجه التزام بیورلان اصلاحات وترقیات جمله‌سندن اولمق و (کالکم راع . . . . الخ) امر نبویسیله حصهٔ عبیدانه‌مه دوشن وظیفه‌یی ایفا ایتمك اوزره قوللری دخی سایهٔ معارفوایهٔ شاهانه‌لرنده شو کردجه غزته‌یی نشر واحداث ایتدم.

غزته‌ملك خلاف مأمول ممالك محروسهٔ شاهانه‌لرینه منع دخولی باب عالی طرفندن تعمیماً ولایاته تبلیغ اولندیغندن شو ممنوعیتك رفعی خصوصنك باب عالی‌یه اراده وفرمان بیورلمسی درت نومرولو وفی ۲۱ مایس سنه ۱۳۱٤ تاریخلو غزته‌مده‌کی عریضه ایله عتبهٔ علیای شاهانه‌لرندن عرض واسترحام اولنمشدی. بنه خلاف مأمول ممنوعیت مذکوره رفع ایدلمامش وحتی الارنده غزته‌م کور یلانلر توقیف ایدلمکده اولدیغی کبی شو کردستان غزته‌سنك نشری رضای شاهانه‌لرینه مخالف اولدیغندن همان ترکیله در سعادته عودتم وبو بابده‌کی ارادهٔ سنیه‌لرینه اطاعت ایتمدیکم حالده چکمش مأمورینلرمه متعلق برسوء معامله تصنیع واسناد ومحکمهٔ عائده‌سندن استحصال اولنه‌جق اعلامله حکومت مصریه‌دن طلب اولنه‌جغم وحکومت مشار الیهانكدخی بوکا موافقتله چاکرلرینی جبراً تسلیم ایده‌جکی اولدیغجه شایان اعتماد اولمسی لازم کلان ومعیت جلیلهٔ خدیویه ارکانندن اولوب عند الایجاب ارائه ایده‌جکم واسطهٔ معلومه ایله چاکرلرینه تبلیغ اولندی.

پادشاهم! شو کردجه غزته‌نك محسناتی بتون ارباب معارف ومدنیتك مسلمی اولوب شو حالده ذات همایونلرینه قارشو بو بابده اسباب ودلائل سردیله تطویل مقاله حاجت یوغیسه‌ده ممنوعیت مروضه‌نك عدم رفعی وبغیرحق حبس وتوقیف اشخاصله تهدیدات واقعه حقنده مساعدهٔ سنیه‌لریله بعض استرحامانده بولنه‌جغم. شویله که:

۱۰ وپر ۳ ❁ کردستان ❁

کرد بعلمی معرفت وصنعتا وي گلك کر ملتا اسلامی بین
دولتێ وي لیشتا وان بتن وي هنگی کس نکاره خوه
بده سر وان وي هنگی وي بکارین وطن خوه تریێن
اجدادێن خوه ژ بن صمێن اسپێن موسقوف خلاص بکن

دوسه ساله کرد وارمنی تیکل هف بینه اف حال ها
نه فتچه دولت ژ فی حالی نه راضی به پاش نهو ازی
فی بجثێزی بنفیسم

دو دولێن فرنکا ناف یکی امریقا به ناف یکی اسپانیایه
دست شری کرنه نهو شر وان سر بحری یه هردو مل ژی
خورتن . انشاءالله ازی فی ژی بنفیسم

هن خالدی هنه لقدسا شریفێن یك ژوان خوی فضل
وکرم شیخ یوسف ضیاء الدین پاشایه خدی عمر وی درێژ
وتلم وی زیده بکه . بری شش سالا کتیبك چیکر به اف
فی کتیبی (الهدیة الحمیدیة فی اللغة الکردیة) یه اف
کتیب ولك عربی ی یجنا قواعدێن عزمان کرمانجی دکه
لغاتێن کرمانجی حمی گهاندنه هف فی کتیبیده نفیسی یه
مالاوی آقا اساسك ژ عزمان کرمانجاره دانی . از هیفی
دکم کو علما ومیر وپاشایێن کردا ژ فی کتیبی پیدا بکن
گلك کتیبك فیجه علمایێن کرداره لازمه کو از ژی ژ
عزمانێن خوه ره تشتکی بنفیسن

عالمك ژ سورا هی سالا دی وفات کر رحمتا خدی
لیبه خدی گنهێ وی بفورینه ناف وی حاجی عبد القادر
بی اف مروف صاحبا خوهده گلك خبتی درحقا علمداندا
علم ومعرفتیده گلك بیت واشعارێن کرمانجی دنفیسی
وبدکر ولاتێ خوه سورا عزمان وی عرمانێ سورا یه لوما
کرد حمی فی عرمانی نظانن . پشا کتیبا م وزینیده بخط
دست خوه هن بیت نفیسینه تبرکا من او ابیاث فی

جریدەیدە بنفیسێن وکی بدقت بی خوندن معنا وان خوش
فیت فهم کرن

زمانه رسم جارانی نماوه چراغ ناظم ومنشی کواوه
له دور ایه دومان وحریده اگر چه مقصده زانین باوه
امان قدری بزانه ام کتیبه له دنیا امنه کی همتای ناوه
له ایام حیات شیخ خانی له سر نسخه خط او نوسراوه
له لای ارباب خوی وقدر وقیمت خزینه گوهره وکیسه دراوه
له مجموع دول سوران وبوتان له سایه ام کتیبه ناسراوه
له کردان غیر حاجی وشیخ خانی
اساس نظم کردی دانناوه

تقریض

ژنامی هاتیه

اف جریدەیا میرمه دبختی هات نامی من یك
پیدا کرچنا کردی بزیك هنن من جفاندن وکی اف جریده
دیتن افی وی کردستانه خوی وی میرمەیه حیا عوالی ماچ کرن
دانین سر سرخوه گلك شابێن پاشی من ژوانره خوند وفادلی وان
خوش بو حچکونه دفی دایەدان اف نصیحت وخبرێن نه نفیسین
فتح کتن گه وان زانین اف تشتك فیجه لناف خوەده خبر
دان پاش نهو حچیبی مظن وی خوه ژ حالی خلاص بکن
جلین هوستایی بعلن چکین او ناف خوەده در آقا بدن هف
زاروکی خوه بدن مکتبا ریکن بازاری صنعت وهنرا . از سر
کردیمه گلك دفهرم خدی دو تشتی فیجره ام خاقاندن یك
شجاعه یا دوژی مفاوته خوی وان هر دو تشتین فتح
جره هوی کیم مانه جره بردستی خلکیده مانه اف قباحتمه یه
چکو ام مانه بی معرفت وصنعت . تو تی زحمت ومصرفی سر
انجیا کردا دکشینی نه اف جریده زمەره در بختی به خدی ژته
راضی بت او گلك آیت وحدیثێن راست ربین فتح نیشا مه
دکی زحمت لیاب نه بت خدی دولتاته مظن بکت او

ڕۆژنامـەی کوردسـتان پـەیامێکی پـیرۆزو مـژدە بەخشـی بـوو بـۆ کـورد بەتایبـەتی لەوسەردەمەی ڕۆژنامەکەی لێ دەرچوو.

ڕۆژنامەی کوردستانپشتی بە پشتیوانیو یارمەتی لاوانـی خوێنـدەواری کـورد بەسـتبوو، بەتایبەت ئەوکات ئەو ئازادیخوازانەی لـە حکومـەتی عوسمـانلی یـاخی بوبـون لـە میسـر گیرسـابوونەوە. لەسـەردەمی دەرچـوونی ڕۆژنامەکـە چـاودێریەکی (تونـد) لەلایـەن حکومەتی عوسمانلی لەسەر ڕۆژنامەکان دانرابوو (کوردستان) یەکێك لە ڕۆژنامە قەدەغە کراوەکـان بـوو، بـەنهێنی دەگەیشـتە کوردسـتانی بـاکوور ئـەویش لەڕێگـەی بازرگـانـانو ڕێکخراوە نهێنیەکانو لەڕێگای سنووری سوریاو پەیوەندی شەخسی دەگەیشـتەوە وڵات حکومەتی عوسمانلی دەیویست مقداد مەدحەت بەدرخانو عەبدولرەحمان بـەگیبرای لـە ئەستانبۆل وەکو دوو تاوانبـار دادگـایی بکـات. بۆیـەش ئـەم دووزاتـە مەترسـی زۆریـان لەسەر بوو.

دوای ساڵێك لەدەرچوونی ڕۆژنامەکە مەدحەت بەگ نەخۆش دەکەوێتو عەبدولڕەحمانی برای دەچێتە سویسراو سەرپەرشتی دەرکردنی ڕۆژنامەکە دەکات. ئەم ڕۆژنامەیە دەبێتە گەورەترین دوژمنی عوسمانلیەکان، هەر بۆیەش بە هەموو شێوەیەك کەوتە دژایەتی کردنیو بەدرخانیەکانیش بۆ بەرگری لە خۆیانو ڕۆژنامەکەیان ئەو ڕۆژنامەیان زیاتر لە کاتو شوێنی جیا جیا چاپو بڵاوکردۆتەوە. هەر لەبەر دژایەتی کردنی ئەم ڕۆژنامەیە حکومەتی عوسمانلی زۆر جار داوای لە حکومەتی میسر کردووە دایخەن سەرەتا بڕیار وابوو ئەم ڕۆژنامەیە دوو هەفتە جارێك دەربچێ بەڵام لەبەر چاودێری توندی پیاوانی سوڵتانو جاسوسەکانیان دەرفەت نەڕەخساوە لەکاتو ساتی خۆی دا بڵاوبکرێتەوە. هەر بۆیەش جێ گۆرکێ بە شوێنی دەرکردنی ڕۆژنامەکە کراوە بۆیە بەپێی پێویست نە توانراوە لە کاتی دیاری کراوی خۆی دەربچێت زۆر جاریش نامەی کراوە ئاراستەی سوڵتان عەبدولحەمید کراوە کەچۆن لەلایەن کاربەدەستانی ئەو دژایەتیو بەر بەرەکانێتی ئەم ڕۆژنامەیە دەکرێو نەوەی بەدرخانیەکان ئازار دەدەن.

ئەم هۆیانەو نەبوونی یارمەتی دارایی بونە هۆی وەستانی ڕۆژنامەی کوردستان، سوڵتان عەبدولحەمید ئەوەندە دژی ئازادی ڕۆژنامەو ڕادەربڕین بووە گوتویەتی گەر خاوەنی کارگەی کاغەزو مەرەکەب بام دەمسوتاند. ئەوەندە داخ لەدڵ بووە بەرامبەر دەرچوونی ڕۆژنامەی نەتەوەی بەزمانی کوردی ڕۆژنامەی کوردستان یەکەم ڕۆژنامەی کوردیە کە بەیتەکانی داستانی مەمو زینی ئەحمەدی خانی تیا بڵاوکراوەتەوە لەژمارە دووەوە بابەتی ئەدەبی شوێنی تایبەت و دیاری هەبووە لەم ڕۆژنامەیە. جۆرەها بابەتی تری تیا بڵاوکراوەنەوە وەکو داستانەکەی مەمو زینو شیعرو پەخشانو وتارو هەواڵ تیادا بەدی دەکرێت (جگە لەم بابەتانەش ڕۆژنامەکە بایەخی زۆری دەدایە کێشەی ڕەوای گەلی کورد لاوەکانیان هان دەدا دژی دەسەڵاتی عوسمانلی بوەستنەوە) ڕۆژنامەی کوردستان بە سەرەتایەکی پرشنگدارو بەهادار دادەنرێت لە کاروانی ڕۆژنامەنووسی کوردی، گرنگیەکی باشی بەر چاوی بەم بابەتانە داوە (شیعری عەرەبیو فارسیو لێکۆڵینەوەیان

لەسەر دەکردو بڵاویان دەکردەوە ئایەت و فەرموودەی پێغەمبەریان دروودی خوای لەسەر بێت بڵاو دەکردەوە هەر لەڕێگەی ژمارە (3) وە ساڵی مردنی حاجی قادری کۆیی ساغ بۆتەوەو زانراوە کە شیعرێکی حاجی تیا بڵاوکراوەنەوە پێشەکیەکی بۆ نوسراوە ئەم شیعرە لە پێشەکیەکەی داهاتووە ساڵی پار حاجی قادری کۆیی کۆچی دوایی کردووە واتە ساڵی 1898 ژمارە 3 ی لێ دەرچووە ساڵی پاریش دەکاتە 1897 بەوەوە زانراوە ساڵی کۆچی حاجی. گۆڕەکەی حاجی قادر لە ئەستانبولێ ـ ئەسکورجە ـ گۆڕستانی قەراجا ئەحمەدە).

لە ڕۆژنامەی کوردستانەوە شەڕی ئەرمەنیەکان مەحکومو ڕەتکراوەتەوە، بانگەوازی برایەتی نێوان کوردو ئەرمەن ڕاگەیەنراوە شەڕی دژی ئەرمەنیەکان ڕەت کرد بۆوە، هەڵوێستی جوامێرانە ڕاگەیەنراوە دەرهەق بە شەڕی ئەرمەنیەکان.

بەر لە ئێستا ئاماژەمان بەوە کرد کە هۆکاری دژوارو مەترسیدار بوونە هۆی ئەوەی ڕۆژنامەی کوردستان لەکاتو ساتی خۆی بڵاو نەکرێتەوەو لەزۆر شوێنی جیا جیا چاپو بڵاوکراوەنەوە بەم شێوەیە بووە:

ژمارە 1- 3 لە چاپخانەی هیلال لە قاهیرە لەلایەن مقداد مەدحەت بەگ چاپو بڵاوکراوەتەوە.

ژمارە 4- 5 لە چاپخانەی جریدەت کردستان لە قاهیرە لەلایەن مقداد مەدحەت بەگ چاپو بڵاوکراوەتەوە.

ژمارە6-19 لە جنێڤ_(لە جەمعیەت اتفاق و موسلمانا)چاپ کراوە لە لایەن عەبدەلرەحمان بەگ.

ژمارە 20- 23 دووبارە لە قاهیرە لە لایەن عبدالرحمن بەگ چاپو بڵاوکراوەتەوە، تەنها ژمارەی 23 دیاری کراوە لەچاپخانەی هیندیە چاپ کراوە.

ژمارە 24 لە لەندەن چاپ کراوە عەبدولرەحمان بەگ

ژمارە 25- 30 لە فۆلکستۆن لە خوارووی لەندەن چاپو بڵاوکراوەتەوە ژمارە 31 لە ژنێف چاپو بڵاوکرانەوە (عەبدولرەحمان بەگ).

جێی ئاماژە بۆ کردنە لەماوەی چوار ساڵدا تەنیا 31 ژمارە لەم ڕۆژنامەیە دەرچووە، ژمارە 31 دوا ژمارەی بووە کە ساڵی 1902 دەرچووە.

کاتێ سوڵتان عەبدلحەمید زۆرینەی لە ئەندامانی بنەماڵەی بەدرخانیەکان زیندانی دەکاتو کەسێك نامێنێ ئەرکی بەڕێوەبردنی ئەم ڕۆژنامەیە بگرێتە ئەستۆ، ئەو مەشخەڵە گەشو پڕشنگدارەی خەباتی هۆشیاریو ڕۆشنبیری کوردی بە بەندکردنی بنەماڵەی بەدرخانیەکانو هۆکارەکانی تری پێشوو کە باسمان لێوە کردووە دەنگی ئەم ڕۆژنامەیە کپ دەکرێو دوایی بە تەمەنی ڕۆژنامەی کوردستان دەهێنرێ.

ژمارە (3) ی ڕۆژنامەکە بۆ یەکەمین جار بەدیالێکتی کرمانجی نوسراوەو بە چاپ گەیەنراوە، بەڵام لە ژمارە (4) ەوە بە کوردی دیالێکتی کرمانجیو تورکیش نوسراوەو بڵاوکراوەتەوە.

هەروەها میرانی بەدرخان کەسانێکی ڕۆشنبیرو زانابوون جگە لەزمانی کوردی چەندین زمانی تریان زانیوەو شارەزاییەکی باشیان لە زمانەکانی فەرەنسیو فارسیو عەرەبیو تورکی داهەبووە.

دەتوانین ڕۆژنامەی کوردستان بەسەر سێ خولدا دابەش بکەین:

خولی یەکەم: لە 1898- 1902 بە تێکڕای ژمارەکانی ڕۆژنامەی کوردستان (31) ژمارەی (4) لاپەڕەی بوون وە قەوارەکەشی بەم شێوەیە بوو 25.50 × 32.50 سم سەرپەرشتیاری ئەم خولە لە ژمارە 1-5 میقداد بەدرخان بوو دواتر لە ژمارە 6-31 عەبدولرەحمان بەگی برای بوە سەرپەرشتیاری ڕۆژنامەکە.

خولی دووەم: لە ساڵی 1908 لەلایەن سورەیا بەدرخانەوە چاپو بڵاوکرایەوە تا ساڵی 1909 بەڵام دواتر لاوە تورکەکان کودەتایەکیان کرد مەحمود شەوکەت پاشا ئەستەمبولی داگیرکردو خەڵکێکی زۆری گرتو خستیە زیندانەوە. سورەیا بەدرخانیش

بەر ئەم گرتنە کەوتو ڕۆژنامەکە داخرا. وەکو پێشوو تا ئێستا هیچ ژمارەیەك خولی دووەم دیار نییە. ئەم زانیاریە لە ژمارەی یەکەمی خولی سێیەمدا بڵاوکراوەتەوە.

خولی سێیەم: لە ساڵی 1917 لەلایەن سورەیا بەدرخان لە قاهیرە- جارێکی تر چاپو بڵاوکراتەوە، لە ژمارەی یەکەمیدا باسی هۆی دەرکردنی ڕۆژنامەی کوردستان دەکات کە چۆن دەسەڵاتدارانی عوسمانلی وولاتیان خاپوورو وێران کرد.

ساڵی 1968 بە پێنشیاری پرۆفیسۆر مارفی خەزنەدار ڕۆژی 22ی ئەبریل کرا بە ڕۆژی ڕۆژنامەگەری کوردیو لەو کاتەوەش هەموو ساڵێك لەم ڕۆژەدا یادی ئەم ڕۆژە دەکرێتەوە.

دەبێ ئەوەش بڵێین چەند دڵسۆزێکی دیکەی گەلەکەمان هەوڵی دۆزینەوەو کۆکردنەوەی ژمارەکانی ئەم ڕۆژنامەیەیان داوەو خەریکی ئەم کارەن بەڕێز کەمال فؤاد لە ساڵانی حەفتادا لە ئەلمانیا چەند ژمارەیەکی ئەم ڕۆژنامەیەی دۆزیەوەو بڵاوی کردەوە.

لە ساڵی 1998 نووسەرێکی کوردستانی باکوور بەناوی (مالمیسانژ) لە یەکێك لەپەرتوکخانە تایبەتیەکانی شاری ئەستانبوڵ دوو ژمارەی ئەو ڕۆژنامەیەی دۆزیەوەو بڵاوی کردەوە.

سەرجەم ژمارەکانی ڕۆژنامەی کوردستان لە پەرتوکخانەی مار بۆرگ هەن جگە لەژمارەکانی (10- 12- 17- 18- 19).

بێگومان هەر چەند لەبارەی بنەماڵەی بەدرخانیەکان بگوترێو بنووسرێتو هەر چیەکیان بۆ بکرێت هێشتا کەمە، خزمەتێکی بێ وێنەی گەلەکەی خۆیان کردووە لەسەر هەڵوێستی نیشتمان پەروەرانەو کوردانەی خۆیان گیرۆدەی ڕاوەدونانو دەربەدەری هاتوون بەدڕاندانەترین شێوە دژایەتی کراون لەلایەن داگیرکەرانی کوردستان چەوسانەتەوە هەموو ژیانیان لەپێناو خزمەتی وشەی کوردی بەخت کردووە لەو ڕێگایەوە خزمەتی دۆزی ڕەوای گەلەکەیان کردووە.

ئەلبوومی وێنەکان

رۆشەن بەدرخان سالی 1971 لەکوردستانی باشوور

کۆنگرەی یەکیەتی ئافرەتان

النظام الأساسي والداخلي
للجمعية الخيرية لمعاونة فقراء الأكراد
بالجزيرة

١٣٥٠ – ١٩٣٢

پڕۆگرامی ناوەخۆیکۆمەلەیھاریکاریھەژارانی کورد

جەلادەت بەدرخان دایمەزراندووە

سورەیا بەدرخان و مندالەکانی حەقی وقودرەت

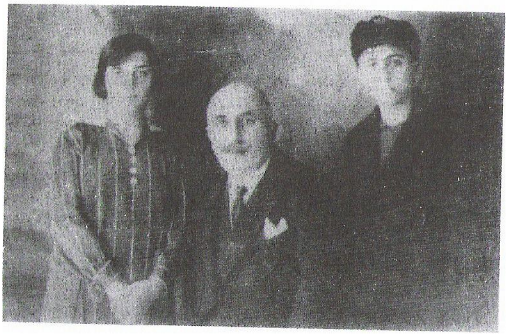

سورەیا و منداله کانی

جەلادەت بەدرخان

جەلادەت بەدرخان ,رۆکان هاشمی ,

رۆشەن بەدرخان ,قودرەت

کردستان

١٣١٥

KURDISTAN

Adresse:
«KURDISTAN»
GENÈVE
(Suisse)

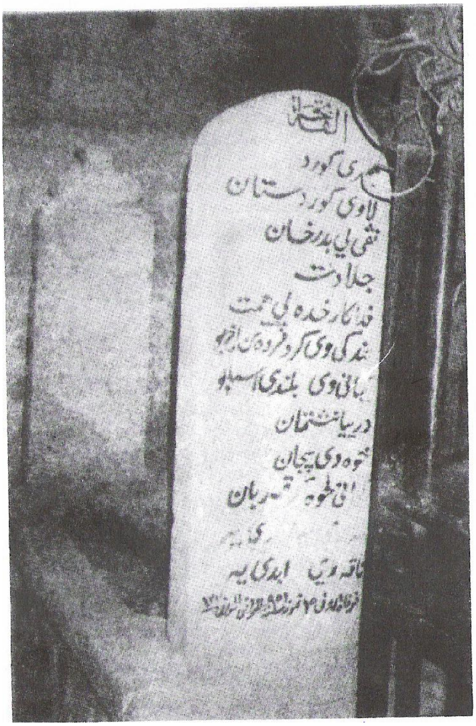
لاوی کوردستان
جلادت

میر جەلادەت

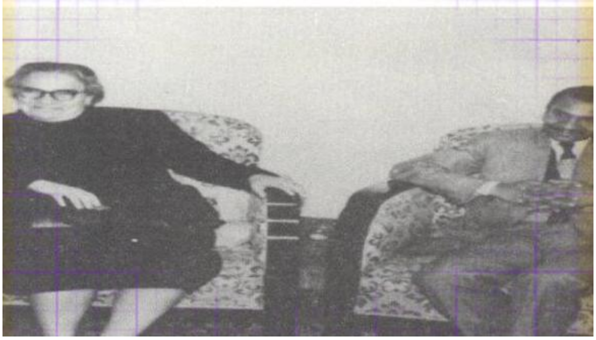

رۆشەن بەدرخان و شا حوسێن ی ئوردن

محەمەدسالح بەدرخان لەزیندانی قەلاای رودوس

لە چەپەوە ممدوع سليم بگ - جەلادەت بدرخان

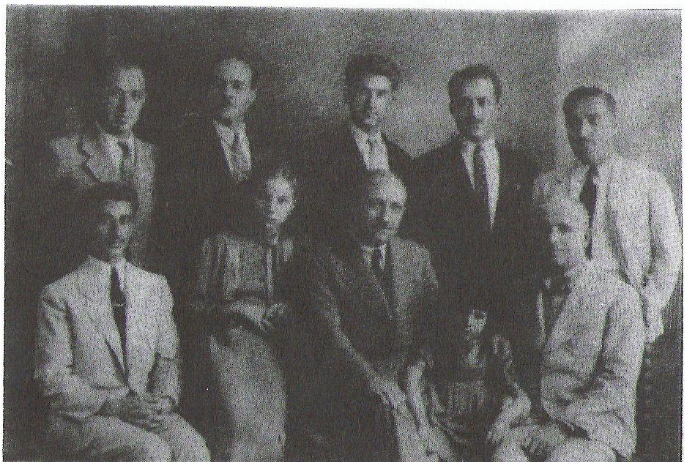

کامران عالی بدرخان دانیشتوو لە ناوەڕاست وە کوری جەمیل پاشا اکرم جمیل پاشا دانیشتوو لە ڕاست نورالدين زازا

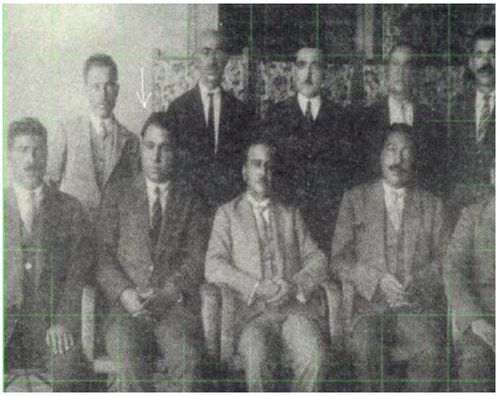

جەلادەت و رۆشەنبیرانی کورد

سەرچاوەکان:

- کونی ڕەش: الامیر جلادت بدرخان حیاته وفکرة/ دمشق 1992.
- خولاصەیەکی تاریخی کوردو کوردستان. محمد ئەمین زەکی/ بەرگی یەکەمو دووەم سلێمانی ساڵی 2000.
- لە ماڵپەڕەکانی: www.Amude.com : www.celadet.com وەرگرتووە.
- سەنتەری برایەتی ژمارە (5) 22ی نیسانی 1998.

م. ساڵح بەدرخانو.............. تەحسین ئیبراهیم دۆسکی (ڕۆژی کورد)و (یەکبوون).

- ڕێکخراوی خۆیبوونو شۆرشی ئاگری– شکور مستەفا– ڕامان ژ 39 – 1999/9/5.
- Mir Emin Ali Bedirxan

Zerdest Haco (1851-1926) kibu? + گۆڤاری نودەم ژمارە 25 بە پیتی لاتینی.

- گۆڤاری زانین ژمارە (5) ڕەوشەن بەدرخان (1909– 1992) بەپیتی لاتینی.
- مێرێن بۆتان کێ بوو– زەردەشت حاجۆ + گۆڤاری نودەم ژ 9 25 بە پیتی لاتینی.

- سێ مێژووی هاوار 15 گوڵان 1932و 18 تەباخو 15 ی نیسان جلادەت عالی بەدرخان. ئەم ووتارە بەلاتینی.
- میر جەلادەت بەدرخان 1893– 1951 ژیان تو ڕامایتیوی زەردەشت حاجۆ بەپیتی لاتینی وەرگیراوە.
- جەلادەت بەدرخان (فەیسەل داغلی) بەپیتی لاتینی.
- جەلادەت عالی بەدرخان ـ فوران گەوەڕی ـ بەپیتی لاتینی.
- وەرن ئەم جەلادەت عالی بەدرخان بناسین ـ (گوڵسەرین دەبێژ). بە پیتی لاتینی.
- گۆڤاری دەنگ ژ 14 محەمەد بەیراڤ بە پیتی لاتینی.
- گۆڤاری نڤیسی ژ 11– 2001/12/21 وە ژ 12– 2002/1/21 کۆنی ڕەش (جەلادەت عالی بەدرخان لەنێوان سیاسەتو ڕۆژنامەوانیدا) بە پیتی لاتینی.
- ئاڤێستا ژ 45/ (11)ی گولانی 2003 ـ کۆنی ڕەش/ بە پیتی لاتینی.
- نرخاندنی کورد لەلایەن میر جەلادەت بەدرخان. ڕەوشەن بدرخان– گۆڤاری نڤیسی ژمارە 17– 2002/6/21، 1909– 1992ـ بە پیتی لاتینی.
- (لە بیرەوەری 11 ساڵەی کۆچی ڕەوشەن بەدرخان – کۆنی ڕەش، 2003/5/15.
- د. بیرگێت ئەمان (Dr. Birgit Amman) پەیامی کورد ژ 7 بە پیتی لاتینی 10– 2004/9/16 سالانی میوینع هی برادەر21 کامەرانو جەلادەت بەدرخان– بەپیتی لاتینی.
- چەند لاپەڕەیەك لە مێژووی ڕۆژنامەوانی کوردی/ نەوشێروان مستەفا ئەمین 1898– 1918 بەرگی یەکەم ـ بەرگی دووەم (ساڵی 2001) سوید.

- هونەرەکانی نەوە – لە ڕۆژنامەگەری نهێنی کوردیدا (1961– 1991) نەوزاد عەلی ئەحمەد سالّی (2005) سلێمانی.
- کوردستان M.Emin Bozarslan بەرگی یەکەم 1898ـ 1902چاپی 1991.
- کوردستان لەسەردەمی دەوڵەتی عوسمانیدا سلێمانی (2004) د. عەبدوللا عەلیاوەیی.
- باسیل نیکیتن‌و کوردناسی ـ بەرگی یەکەم، وەرگێرانی لە فەرەنسیەوە نەجاتی عەبدوللا 2004 سلێمانی.
- لە یادی 106 ی ساڵەی ڕۆژی ڕۆژنامەگەری کوردی لەساڵی 2004دا د. جەمال خەزنەدار لە شاری مانهایم – المانیا کۆڕێکی پێشکەش کرد ـ سوودی زۆرم لەم کۆڕە وەرگرتووە (ئەم یادە لەلایەن ناوەندی زانین‌و ڕۆشنبیری کوردی المانی ئامادەکرابوو).
- ئارمی ئازادی ژ 369 (گوزرێك بەناو ڕۆژنامەو گۆڤارە کوردیەکاندا) 23.4.1998.
- بزاڤی ڕۆژنامەگەری کوردی لە ئەمریکاو ئەوروپا فەرهاد پیربال ﴿ گۆڤاری سەنتەری برایەتی﴾ –5– 22 نیسانی 1998.
- نووسەرو ڕۆشنبیرانی کورد لە ڕۆژنامەگەری کوردی دەدوێن/ گۆڤاری سەنتەری برایەتی 5.1– 22 نیسانی 1998.
- البدرخانيون في جزيرة بوتان وثائق اتحاد العائلة البدرخانية تاليف مالميسانذ ـ مطبعة اميرال طبعة اولى 1998/12 لبنان- بيروت ترجمة گولبهار بدرخان و دلاور الزنگي ـ مراجعة وتقديم نذير حزماتي.
- بضعة ضؤ من مذكرات عبدالرزاق بدرخان/ ترجمة واعداد د. جليلي جليل ترجمة النص الكردي حيدر عمر ـ على جعفر.

سوپاس و پێزانین :

سوپاسی ئەم برا بەرێزانە دەکەم کەهاوکارییان کردم بۆ لە چاپدانی ئەم کتێبە :

- **کتێبفرۆشی سۆران – م.شوان سلێمان یابە .**
- **محەمەد وەسمان.**

﴿ ناوەرۆك ﴾

بابەت	لاپەڕە
پێشەکی	7
میر بەدرخان عەبدوڵلاّخان	10
ئەمین عالی بەدرخان	31
محەمەد سالّح بەدرخان	39
سورەیا بەدرخان	41
میر جەلادەت عالی بەدرخان	47
کامەران بەدرخان	71
ڕەوشەن بەدرخان	74
لەیلا بەدرخان	82
ڕۆژنامەی کوردستان	84
ئەلبوومی وێنەکان	100
سەرچاوەکان	116

زنجیرەی کتێبە چاپکراوەکانی کتێبفرۆشی سۆران- هەولێر

1- گرەو ،عەزیز نەسین،و / لە عەرەبییەوە جەمال گردەسۆری، هەولێر: (ب.چ)، 2003، 38ل.

2- بێناسنامەکان،چ2،عەزیز نەسین،و/ لە فارسییەوە حەمە کەریم عارف، سلێمانی: چاپخانەی شڤان،2003، 160ل.

3- ئاغا و شێخ و دەوڵەت،ب1،چ4،مارتین ڤان برونسەن، و/ لە ئەلمانییەوە د.کوردۆ عەلی، سلێمانی: چاپخانەی شڤان،2003، 360ل.

4- کوردو کوردستان- بەشی (1-2)،چ2،محەمەد ئەمین زەکی بەگ، سلێمانی: چاپخانەی شڤان ،2004، (272+278)ل.

5- مرۆڤ لە نێوان ڕواڵەت و جەوهەردا،ئەریك فرۆم،و/ لە عەرەبییەوە سابیر بەکر بۆکانی، سلێمانی: چاپخانەی شڤان2003، 216ل.

6- کورد لە سەدەی نۆزدەو بیستدا، کرێس کۆچێرا، و/ لە فارسییەوە حەمە کەریم عارف، سلێمانی: چاپخانەی شڤان،2004، 464ل.

7- چاوەکانی،چ4،بزورگ عەلەوی، و/ لە فارسییەوە ئازاد بەرزنجی، سلێمانی: چاپخانەی شڤان ،2004، 144ل.

8- ئینسایکلۆپیدیای فەیلەسوفان،سەرپەرشتی م. ڕوزنتال،ب. یوردین، و/ لە عەرەبییەوە محەمەد وەسمان عەزیز، سلێمانی: چاپخانەی شڤان،2004، 550ل.

9- بەیەکگەیشتنی کوردو لان لە ولاتی باب و شەروان،د.جەمال ڕەشید ئەحمەد، و/ لە عەرەبییەوە ئاسۆس محەمەد مەلاقادر، سلێمانی: چاپخانەی شڤان،2004، 330ل.

10- بیرەوەرییەکانی تەیموری لەنگ،چ3، مارسل بریون، و/ لە فارسییەوە حەمەی حەمە سەعید ، سلێمانی: چاپخانەی شڤان ،2004، 324ل.

11- ڕۆشنبیری سێکسی و تەندروستی ،چ8،فازیل هیمەت، سلێمانی: چاپخانەی شڤان ،2004، 259ل.

12- کلیکی ئینتەرنێت،چ2،سەرکەوت پێنجوینی، سلێمانی: چاپخانەی شڤان، 2004، 98ل.

13- فێربوونی فەرەنسی بە ئاسانی،کوردۆ ئەحمەد، سلێمانی: چاپخانەی شڤان،2004، 63ل.

14- مرۆڤ لە نێوان ڕواڵەت و جەوهەردا،چ2،ئەریك فرۆم،و/ لە عەرەبییەوە سابیر بەکر بۆکانی، سلێمانی: چاپخانەی شڤان2004، 214ل.

15- کێشە سێکسییەکان،چ3،فازیل هیمەت، سلێمانی: چاپخانەی شڤان، 2004 ، 130ل.

16- ئازادی یا مەرگ،نیکۆس کازانتزاکیس، و/ لە فارسییەوە حەمە کەریم عارف، سلێمانی: چاپخانەی شڤان،2004، 560ل.

17- فەرهەنگی شیرین(عەرەبی- کوردی)،چ4،فازیل نیزامەدین، سلێمانی: چاپخانەی شڤان،2004، 845ل.

18- زماناسی و هەندێ لە بابەتی زمانناسیی کوردی،سەلاّم ناوخۆش، سلێمانی: چاپخانەی شڤان،2004، 103ل.

19- ئەدەب و فەلسەفە،نووسین و وەرگێڕانی کەریم دەشتی، سلێمانی: چاپخانەی شڤان،2004، 527ل.

20- چیرۆکەکانی سەمەدی بیهرەنگی، سەمەدی بیهرەنگی، و/ لە فارسییەوە حەمە کەریم عارف، سلێمانی: چاپخانەی شڤان،2004، 240ل.

21- ئێواران بۆنی خەوم لێ دێ، چنوور نامیق حەسەن، سلێمانی: چاپخانەی شڤان،2004، 112ل.

22- ئەفسانەی گریکی و ڕۆمانی ،گریس،هـ . کوپفر،و/ لە فارسییەوە حەمە کەریم عارف، سلێمانی: چاپخانەی شڤان،2004، 152ل.

23- جان جاك ڕۆسۆ،موریس شربل،میشال ابی فاچل، و/ لە عەرەبییەوە ڕەحیم سابیر، سلێمانی: چاپخانەی شڤان،2004، 98ل.

24- ڤۆلتێر،ئەندریە کریسۆن،و/ لە عەرەبییەوە ڕەحیم سابیر، سلێمانی: چاپخانەی شڤان،2004، 56ل.

25- سەدەی یەکەمی خەیاڵ، کاروان عومەر کاکە سوور، سلێمانی: چاپەمەنی گەنج ،2004، 224ل.

26- ڕێزمانی ئینگلیزی زاگرۆس،یوسف فەقیهی، سلێمانی: چاپەمەنی گەنج،2004، 201ل.

27- لە نێوان (بلیمەتی)و (شێتی)دا،چ2،هاشم سالّح،و/ لە عەرەبییەوە نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، سلێمانی: چاپخانەی شڤان،2004، 102ل.

28- دواڕۆژی مەحکومێك،ڤیکتۆر هۆگۆ، و / لە ئەلمانییەوەعەبدولموئمین دەشتی، سلێمانی: چاپخانەی گەنج،2004، 127ل.

29- کورد لە سەدەی نۆزدەو بیستدا، چ2،کرێس کۆچێرا، و/ لە فارسییەوە حەمە کەریم عارف، سلێمانی: چاپخانەی شڤان،2004، 464ل.

30- ژنە مۆدێرنەکە ، ئەردەلان عەبدوڵلا، سلێمانی: چاپخانەی شڤان، 2004، 174ل.

31- ئەسپیدیلۆن،چ2، کاروان عومەر کاکەسوور، سلێمانی چاپخانەی شڤان،2005، 221ل.

32- سەد ساڵ تەنیایی،چ2، گابریل گارسیا مارکز،وەرگێڕانی لە فارسییەوە حەسەن ڕەستگار، سلێمانی چاپخانەی شڤان،2005، 387ل.

33- فەرهەنگی خاك(فارسی – کوردی)، مەحموود عەبدوللاَ وجەمال جەلال ، هەولێر: چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە،2005، 370ل.

34- هەولێرم وادیوەو بیستووە، ب3، سەید مەولود بێخاڵی، هەولێر: چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە،2005، 374ل.

35- باخچەی بەردین، نیکۆس کازانتزاکیس ، و/ لە عەرەبییەوە جەلیل کاکەوەیس، سلێمانی: چاپخانەی شڤان، 2005، 302 ل.

36- سەرەتایەك لە فەلسەفە کلاسیکی یۆنان، چ 2، حەمید عەزیز سەعید، سلێمانی: چاپخانەی شڤان،2005، 302ل.

37- گێلەپیاو، چ3، عەزیز نەسین ، و/ لەفارسییەوە عەبدوللای حەسەن زادە، هەولێر: چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە– هەولێر،2005، 277ل.

38- ڕۆمانی کوردی و پەرتبوونی ڕووداو و نازیندەیی شاکەس،جەلیل کاکەوەیس، سلێمانی:چاپخانەی بینایی ،2005، 153ل.

39- هونەری شیعر ، چ 2 ، هۆراس ، حەمید عەزیز کردوویە بە کوردی، سلێمانی :چاپەمەنی چوارچرا ، 2005 ، 55ل .

40- ڕەخنەی (ڕەخنەی ڕۆمانی کوردی)،فوئاد ڕەشید، سلێمانی : چاپخانەی ڕوون، 2005، 197ل.

41- نوێگەری – کۆمەلە وتار، محەمەد وەسمان،سلێمانی: چاپخانەی چوارچرا،2005، 107ل.

42- مێژووی هاوچەرخی کورد،چ2، دیڤید مەکداول، و/ لە فارسییەوە ئەبووبەکر خۆشناو، هەولێر: چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، 2005، 747ل.

43- بیبلۆگرافیای فۆلکلۆری کوردی،د.عومەر ئیبراهیم عەزیز،سلێمانی:چاپخانەی چوار چرا ، 2005، 320ل

44- زاخی گۆرانی- چەپکێك لە هۆنراوەی گۆرانی،شێروان حەسەن حوسنی،سلێمانی چاپخانەی گەنج، 2005، 252ل.

45- لە پەیوەندییەوە بۆ خۆشەویستی،چ 2، ڕێبوار سیوەیلی، سلێمانی : چاپخانەی شڤان، 2005، 224ل.

46- تاسەی ئازادی ، چ2، سیامەند شێخ ئاغایی، سلێمانی چاپخانەی گەنج، 2005، 153ل.

47- سەگی سوورەی ، سیامەند شێخ ئاغایی، سلێمانی: چاپخانەی گەنج، 2005، 190ل.

48- بەندەری گول، شێروان حەسەن حوسنی، سلێمانی: چاپخانەی گەنج، 2005، 120ل.

49- کیماگەر،پاولۆ کۆوێلۆ، ئاسۆ حەسەن زادە لە فەرەنسییەوە کردوویە بە کوردی، سلێمانی: چاپخانەی کارۆ، 2005، 148ل.

50- ونگە-چ2، عەبدوللا سەراج، سلێمانی: چاپخانەی گەنج،2005،173ل.

51- گومان مەکە خۆشمدەویی-چ2،زانا خەلیل، سلێمانی: چاپخانەی گەنج،2005،50ل

52- سۆناتای ڕۆح-چ2، عەبدوللا سەراج، سلێمانی: چاپخانەی گەنج،2005،85ل

53- نینا-چ2، سابت ڕەحمان،حەمە کەریم عارف لە فارسییەوە کردوویە بە کوردی، عەبدوللا سەراج، سلێمانی: چاپخانەی گەنج،2005،288ل.

54- پەیامبەر،جبران خەلیل جبران، عمران هاواری لە فارسییەوە کردوویە بە کوردی، سلێمانی: چاپخانەی گەنج،2005،106ل

55- ئاوێنە-100 کورتیلە چیرۆکی کوردی، سابیر ڕەشید، سلێمانی،: چاپخانەی گەنج، 2005، 79ل.

56- بەدەم شەپۆلەوە بارانەکان دەڕۆن، بەهرە موفتی، سلێمانی: چاپخانەی گەنج،2005، 102ل.

57- مفهوم الفيدرالية،د.نوري الطالباني،السليمانية : مطبعة گەنج، 2005، 57ص.

58- دووسەدو سی و شەش (sms)ی شیعری، زانا خەلیل، سلێمانی: چاپخانەی گەنج، 2005، 109ل.

59- دوو بێوەژنەکە،عەزیز نەسین، پیرداود مەخووری لە عەرەبییەوە کردوویە بە کوردی، سلێمانی: چاپخانەی گەنج، 2005، 180ل.

60- هیزە وریابن، عەزیز نەسین، سەباح ئیسماعیل لە عەرەبییەوە کردوویە بە کوردی، سلێمانی: چاپخانەی گەنج، 2005، 153ل.

61- ئەژدەر، عەبدوللا سەراج، سلێمانی: چاپخانەی گەنج، 2005، 199ل.

62- بەدرخانییەکان مالباتێکی خەباتکار، یوسف ئەحمەد مەنتك، هەولێر: چاپخانەی منارە، 2005، 130ل.